

Odabrana Poglavlja Astronomije

Lekcija 10: Teleskopi

Dragana Ilić (MATF)

24/ 11/ 2023

01/12/2023

150 година
MATF
Универзитет у Београду
Математички факултет

MATF
University of Belgrade
Faculty of Mathematics

Šta smo naučili do sada:

- **Astronomija** se bavi merenjem položaja (prvih deo) nebeskih tela i njihovim zračenjem (drugi deo)

- Na osnovu merenja položaja i sjaja (i spektara), imamo uvid u **fizičke procese** koji se dešavaju u svemiru

- Astronomija: Opisivanje

- Astrofizika: Razumevanje (Mada su danas astronomija i astrofizika sinonimi)

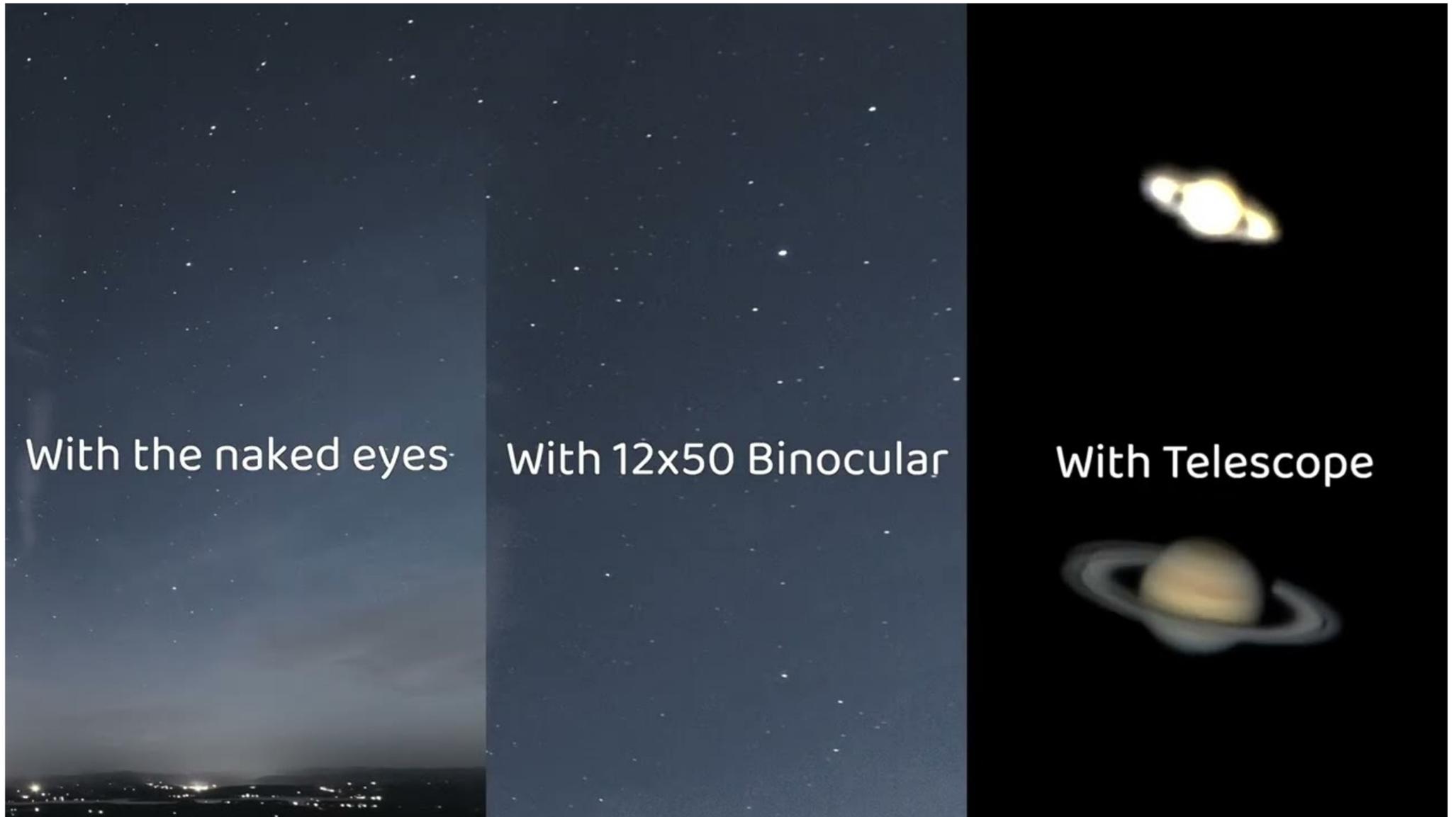
- Za merenje svega ovoga mi koristimo **teleskope!**

• Uloga teleskopa je dvojaka:

- 1) Vidimo manje sjajne objekte (“više svetlosti”)

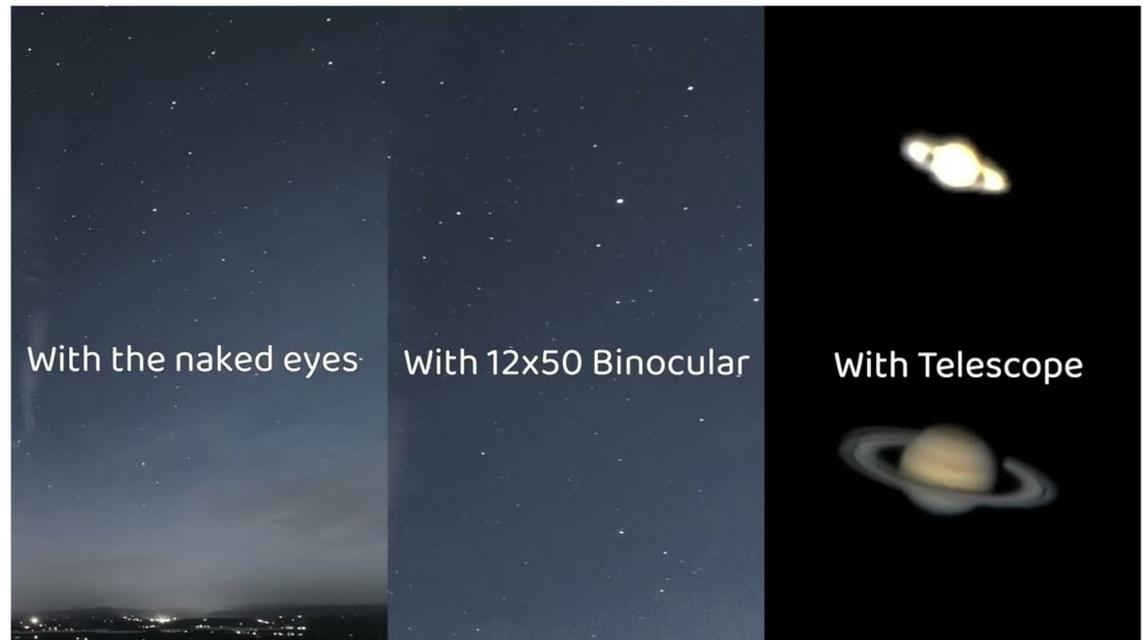
- 2) Možemo da vidimo manje objekte (“bolja ugaona rezolucija”)

Npr:

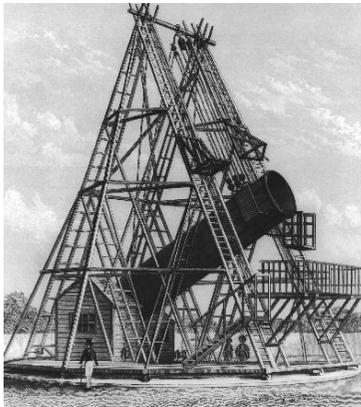
Npr:

- Ekstremno važno:** Slika desno **nije** samo “zoom” ili “crop” slike levo.
- Svaki instrument (oko, dvogled, pa i teleskop) ima fundamentalni limit koliko male detalje može da vidi
- Drugačije rečeno: Nije bitan “broj piksela” već “kvalitet optike”
- Mada nije u pitanju samo kvalitet već i veličina ogledala / sočiva*

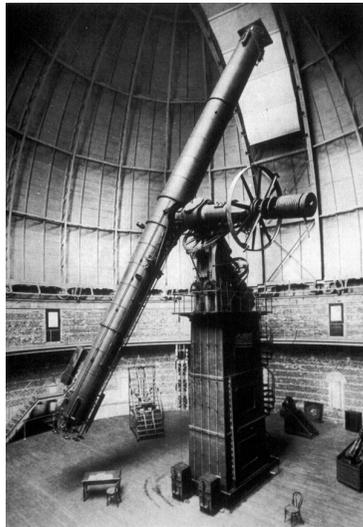

ASTRONOMIJA pokreće razvoj tehnologije

•New technology always required → 1609: Galileo first telescope

1789: William Herschel, 1.2m Mirror

1897: Yerkes Observatory, 1m Lens

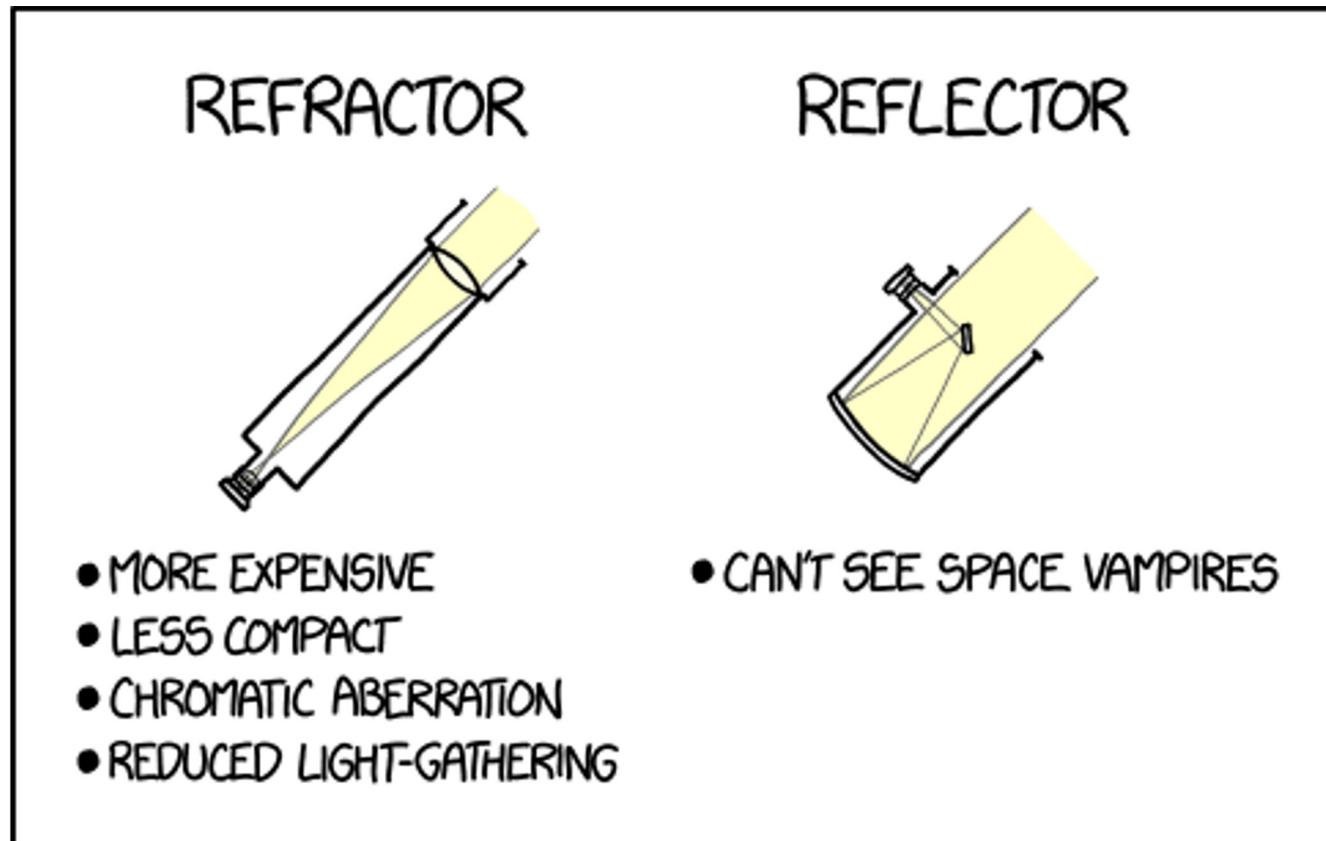
1932: Great Refractor, AOB, Serbia - Zeiss 65cm

1948: Mt. Palomar, USA – 5m Mirror

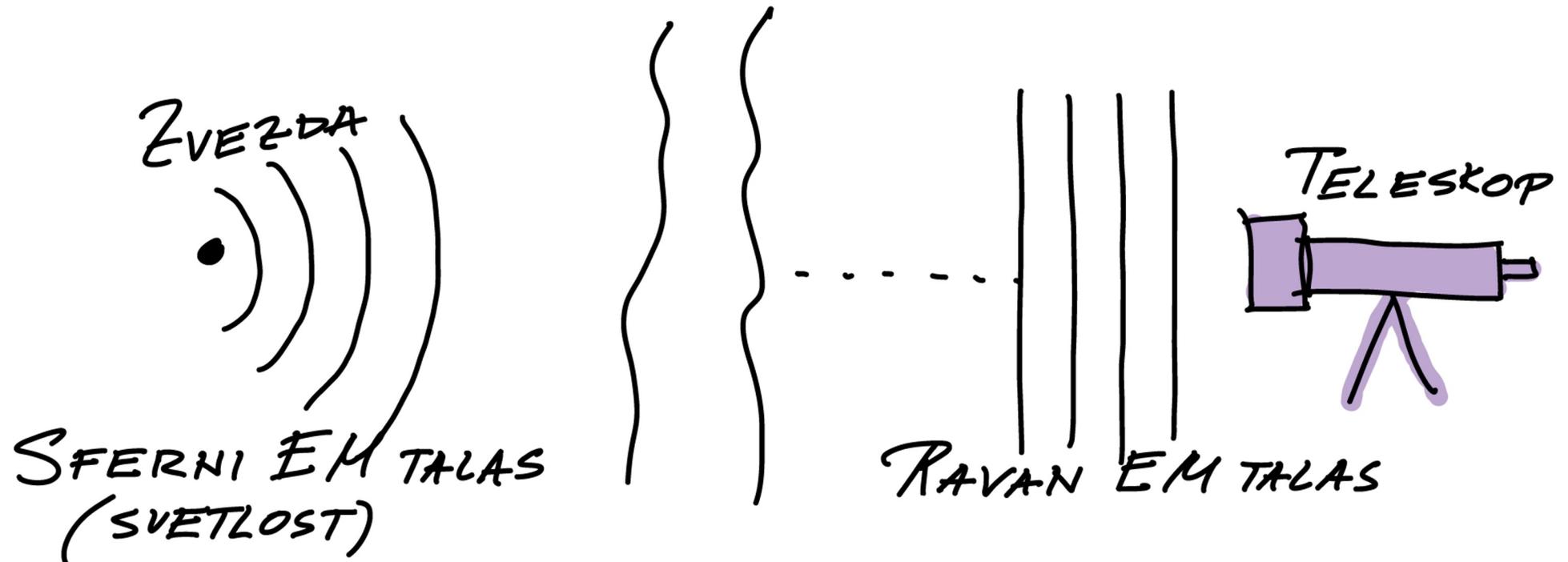
Kako teleskopi rade:

- Suština teleskopa je primarno ogledalo ili sočivo, koje **fokusira** svetlost koja pada na njega.
- Analizirajmo, kao primer, sabirno sočivo:

Kako teleskopi rade:

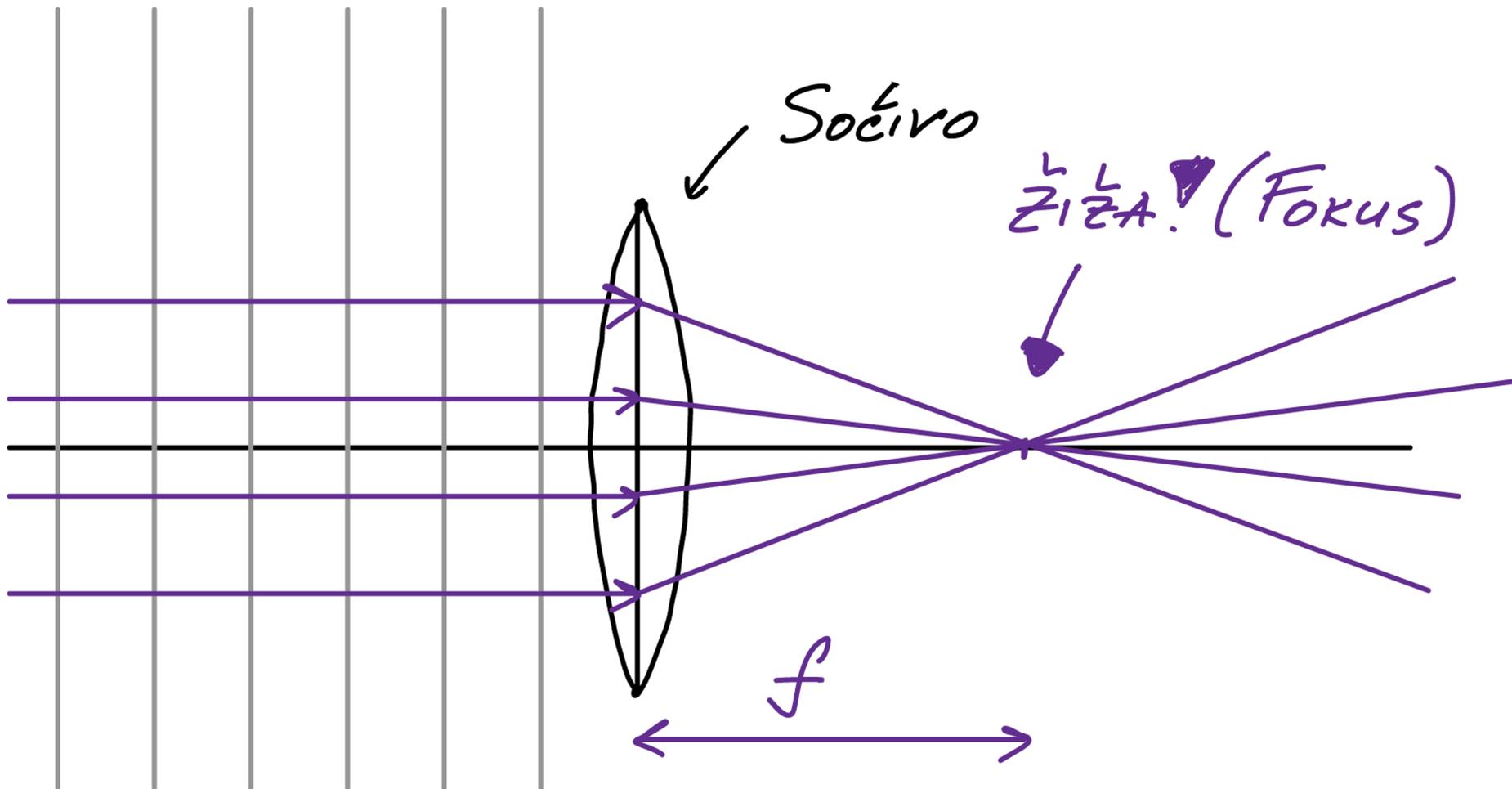
- Suština teleskopa je primarno ogledalo ili sočivo, koje **fokusira** svetlost koja pada na njega.
- Analizirajmo, kao primer, sabirno sočivo (ista logika za ogledalo):

Svetlost ćemo, generalno zamišljati kao neki harmonijski idealan talas, na velikim rastojar

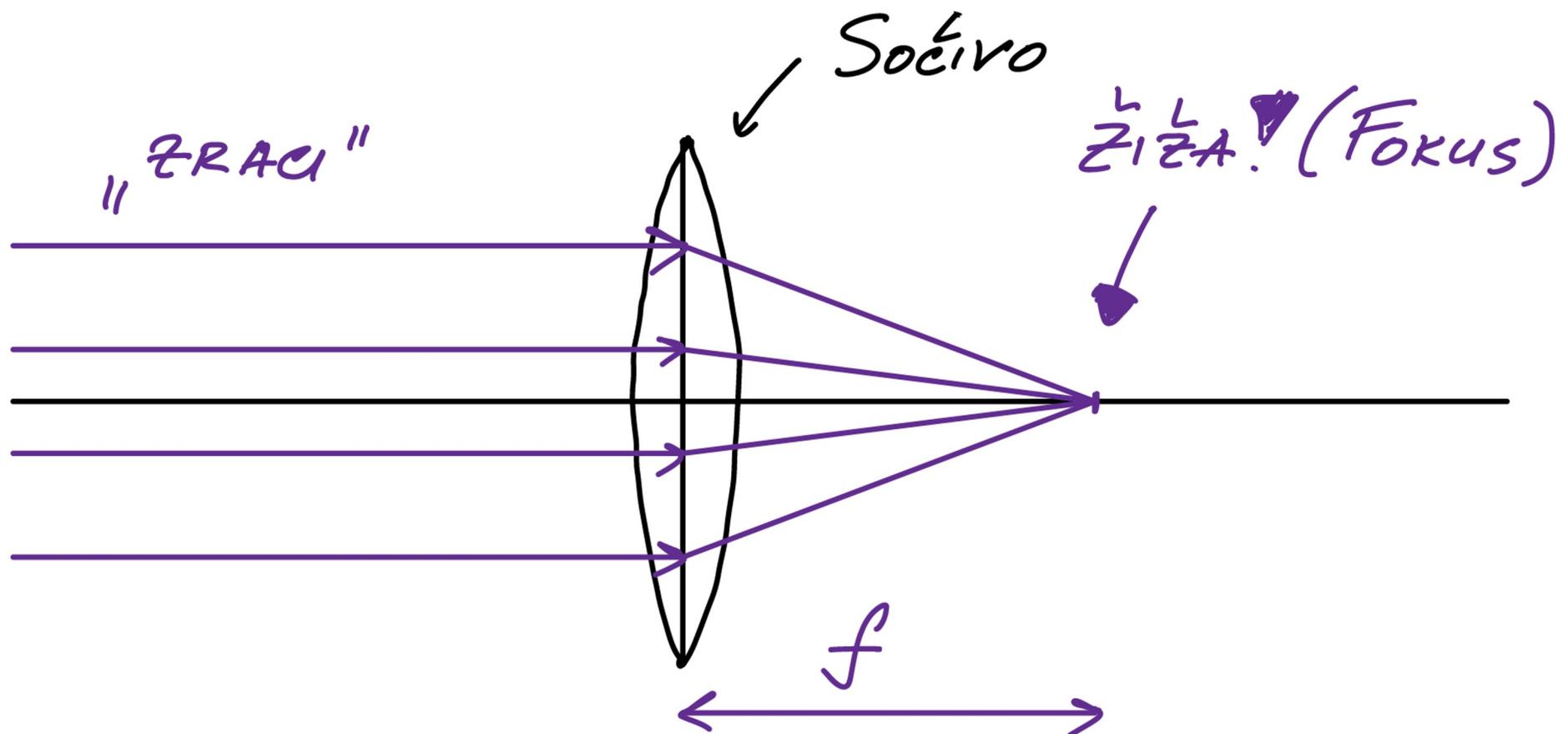
Kako teleskopi rade:

- Suština teleskopa je primarno ogledalo ili sočivo, koje **fokusira** svetlost koja pada na njega.
- Analizirajmo, kao primer, sabirno sočivo (ista logika za ogledalo):

Kako teleskopi rade:

- Suština teleskopa je primarno ogledalo ili sočivo, koje **fokusira** svetlost koja pada na njega.
- Analizirajmo, kao primer, sabirno sočivo (ista logika za ogledalo):

Zbog ovoga zvezde izgledaju kao tačkice

- Zvezde su (uglavnom) veće od jednog piksela. Kako to kada su tačkice?
- Razumećemo uskoro.

Zbog ovoga zvezde izgledaju kao tačkice

- Nijednu zvezdu sem Sunca ne možemo da “razlučimo” (tj. ne možemo da vidimo ništa više do tačku).
- Zbog ovoga je važno da istražujemo Sunce, kao nama najbliže zvezde!

Kad smo već kod Sunca

- Očigledno je da Sunce nije fokusirano u jednu tačku, jer ga vidimo kao objekat sa nekim detaljima.
- Kako predstaviti formiranje slike **objekata konačne veličine** u našem teleskopu?

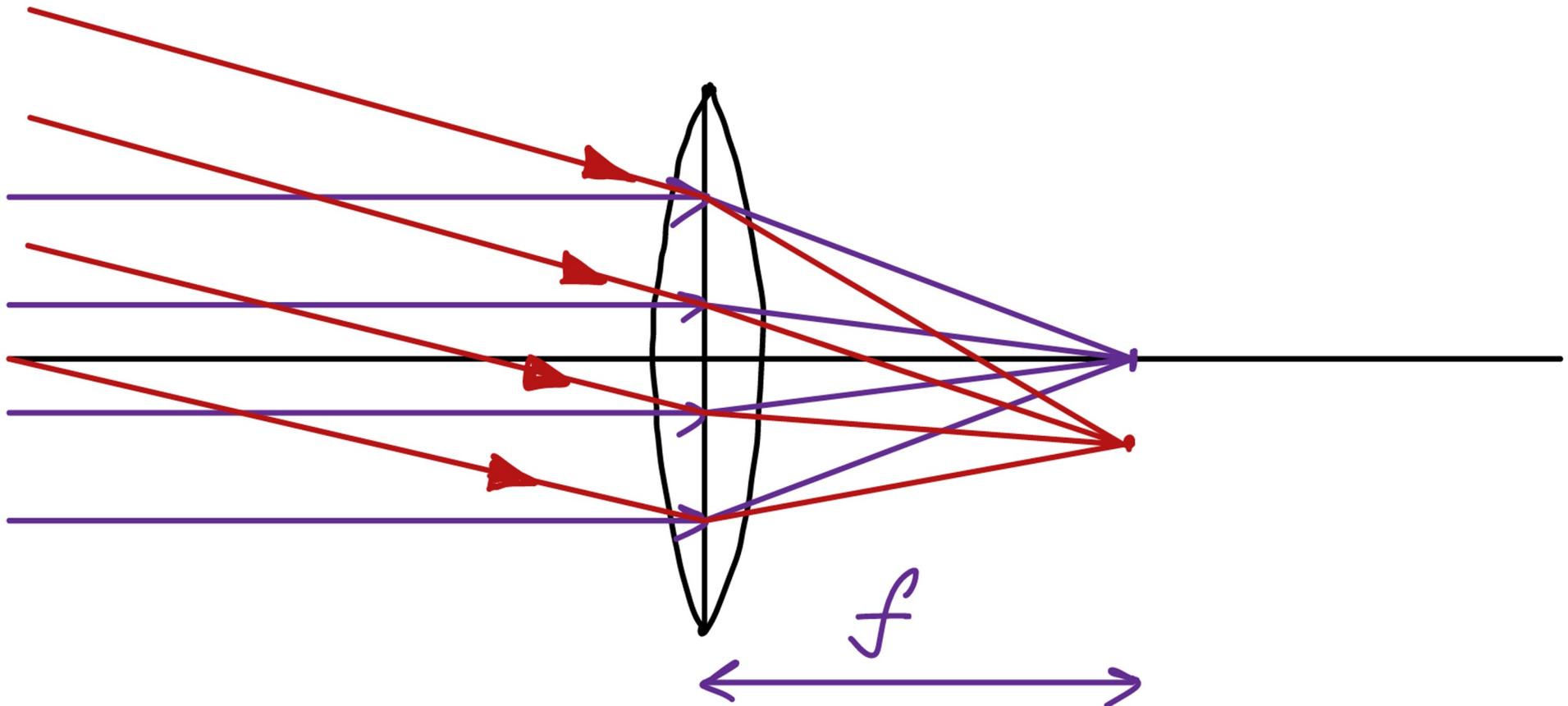
Na Suncu, sa najboljim teleskopima, možemo da vidimo detalje do nekih 20-50 km veličine.
Udaljenost do Sunca je 150 000 000 km!

Dva izvora

• **Teleskopi** ne fokusiraju **svu svetlost** u jednu tačku

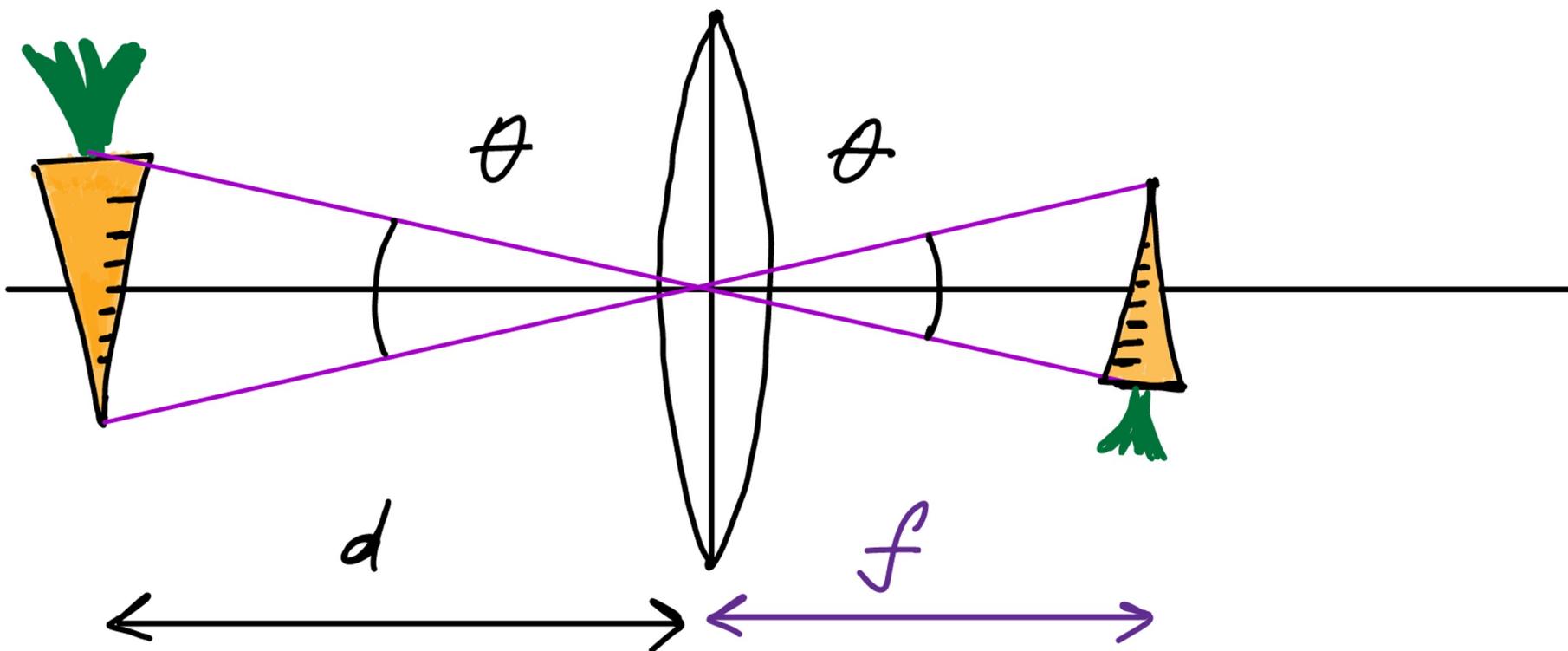
• Sva svetlost koja dolazi iz **istog pravca** je fokusirana u jednu tačku, ali različiti pravci odgovaraju različitim tačkama u **žičnoj ravni**

• Primer za dva izvora (zvezde):

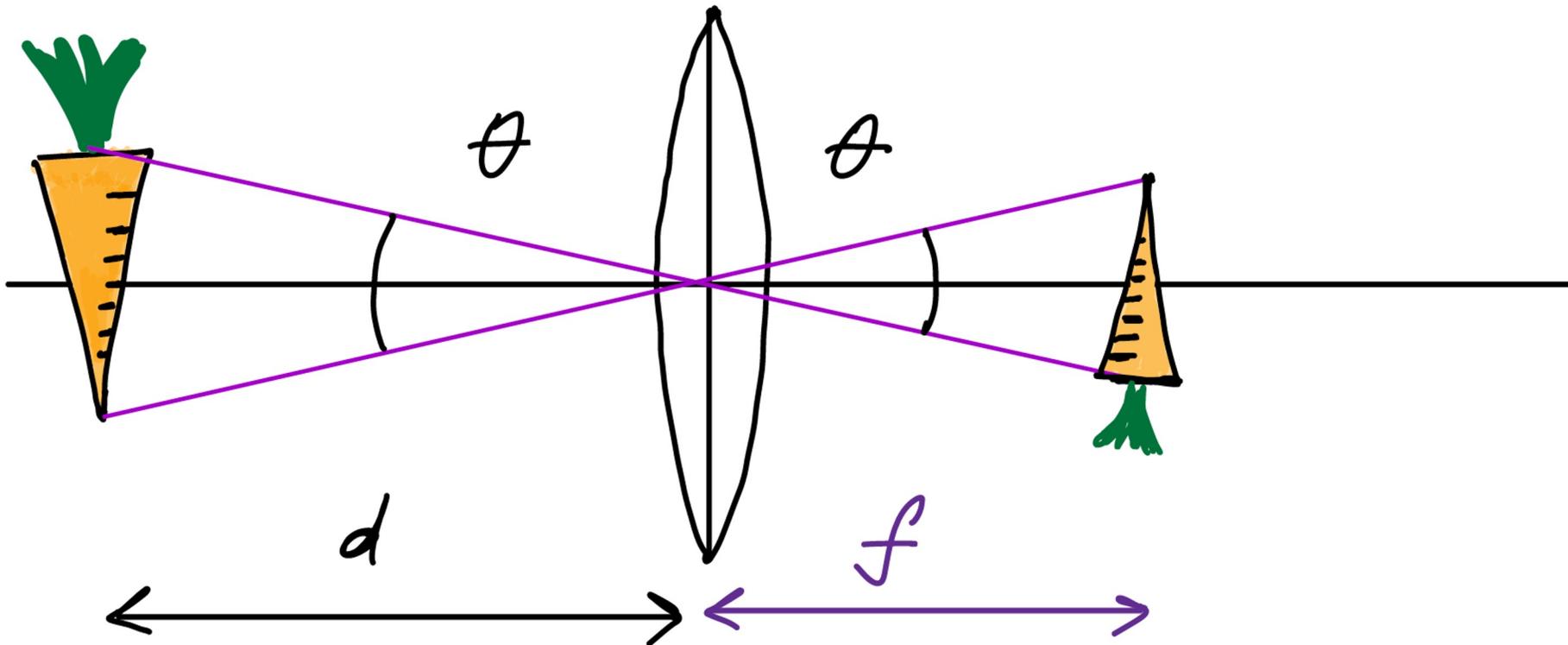
Objekti konačne veličine

- **Teleskopi** ne fokusiraju **svu svetlost** u jednu tačku
- Sva svetlost koja dolazi iz **istog pravca** je fokusirana u jednu tačku, ali različiti pravci odgovaraju različitim tačkama u **žičnoj ravni**
- Primer za objekat konačne veličine

Objekti konačne veličine

- Ugao pod kojim se objekat vidi iz centra sočiva (praktično, udaljenost do objekta, pošto je u astronomiji sve jako daleko) = ugao pod kojim se lik vidi iz centra sočiva.
- Veća žižna daljina – objekti su veći u žižnoj ravni, pa zauzimaju više na našem detektoru (kamera, čip, film, CCD...)

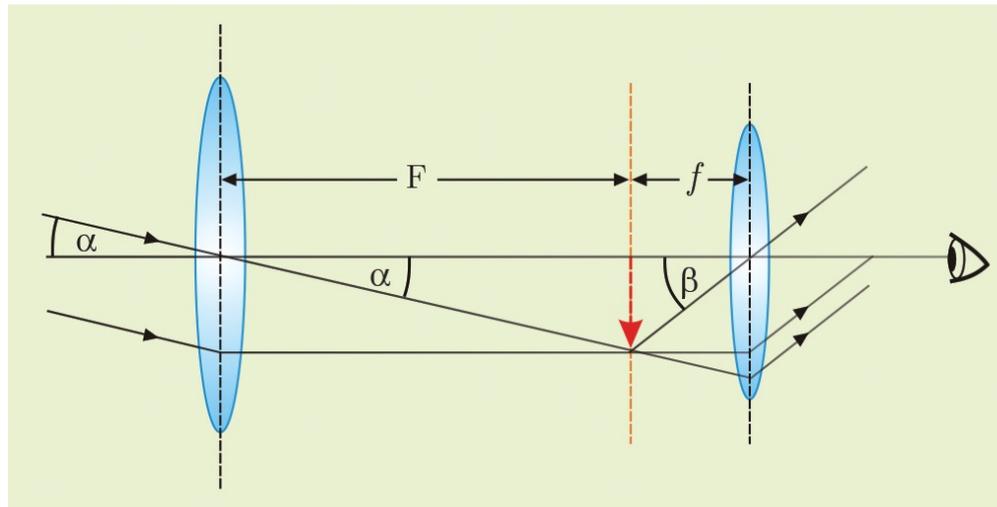

Žižna daljina objektiva:

- Veća žižna daljina nam daje detaljniju sliku – važno za objekte koje hoćemo da vidimo u mnogo detalja: Sunce, magline, galaksije..
- Manja žižna daljina nam daje veće **vidno** polje – važno ako hoćemo da posmatramo mnogo zvezda odjednom ili snimamo objekat koji se brzo kreće

Uvećanje teleskopa

$$\text{Uvećanje} = F / f$$

- F je žižina daljina teleskopa – karakteristika teleskopa
- f je žižina daljina okulara
- Okular može da se menja pa tako i uvećanje

Vidno polje (field of view)

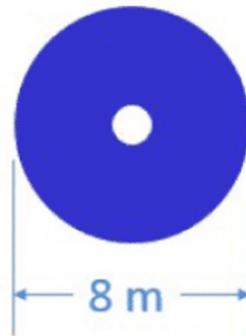
- Srazmerno prečniku našeg teleskopa, obrnuto srazmerno žižnoj daljini

$$\theta_0 = \frac{D}{f}$$

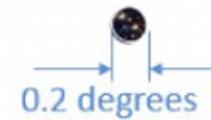
8m Class
Telescope

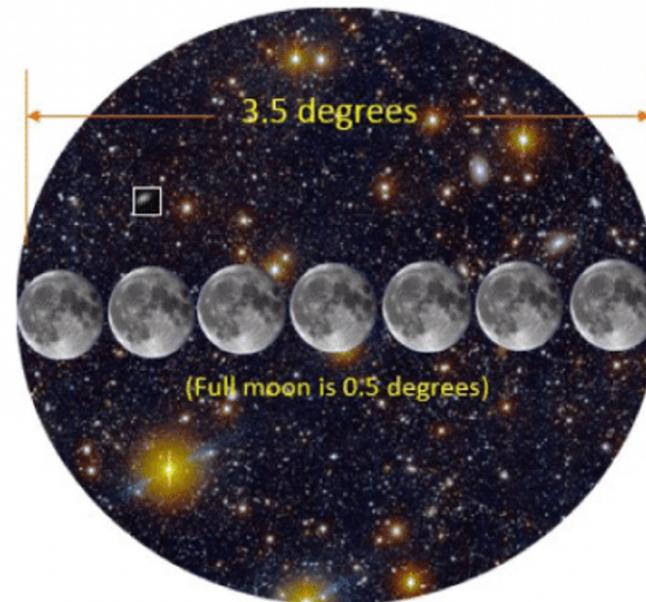
Primary Mirror
Diameter

Field of
View

LSST

Rekli smo da teleskopi skupljaju više svetlosti

•Koliko više svetlosti?

•Osvetljenost koju daje neko nebesko telo:

$$\mathcal{E} = \frac{F}{4\pi d^2}$$

•Snaga koju skupljamo:

$$P = \frac{F}{4\pi d^2} \times A = \frac{F}{4\pi d^2} \pi \frac{D^2}{4}$$

•

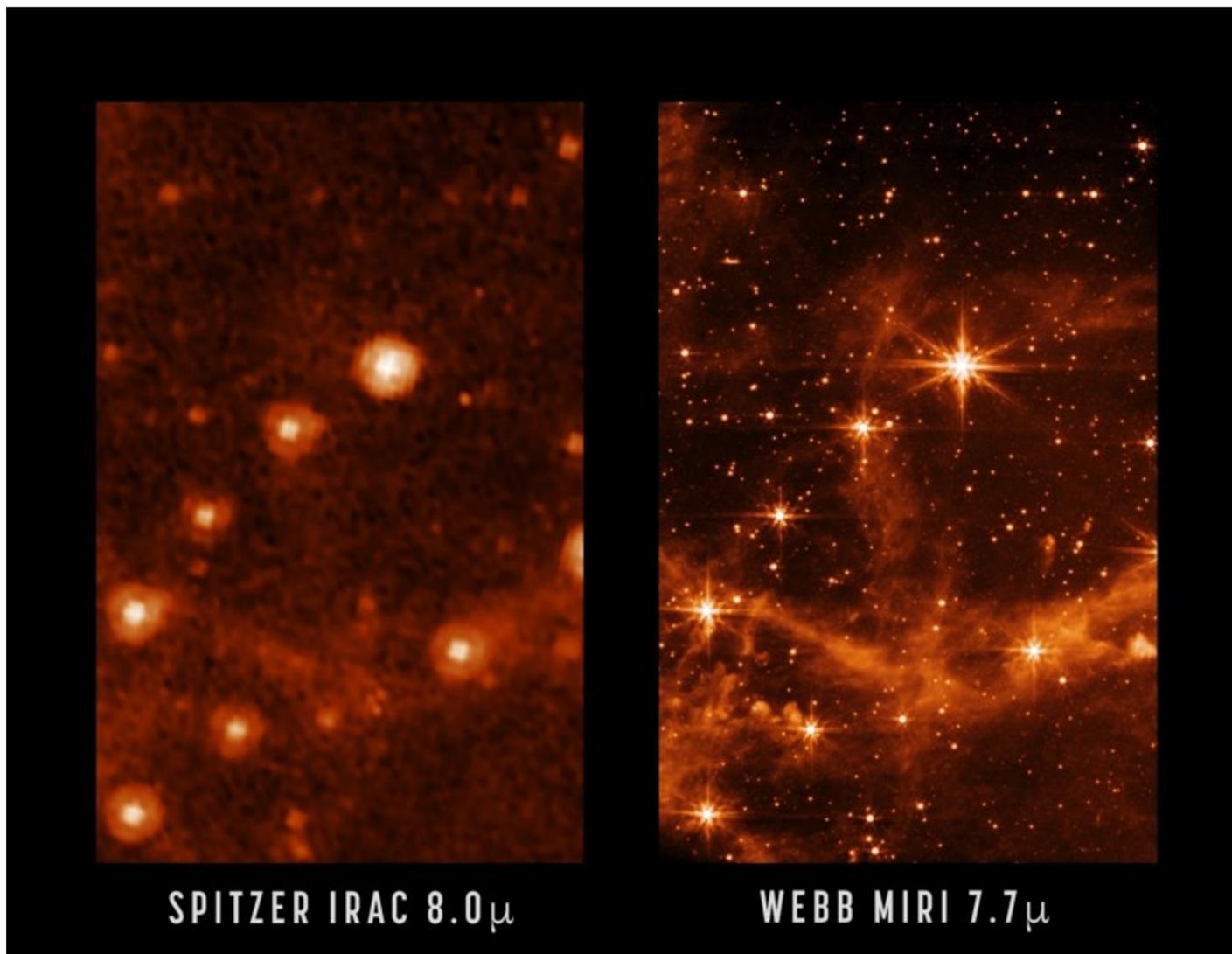
•Teleskop u odnosu na naše oko:

$$\frac{P_{\text{oka}}}{P_{\text{teleskopa}}} = \frac{D_{\text{zenice}}^2}{D^2}$$

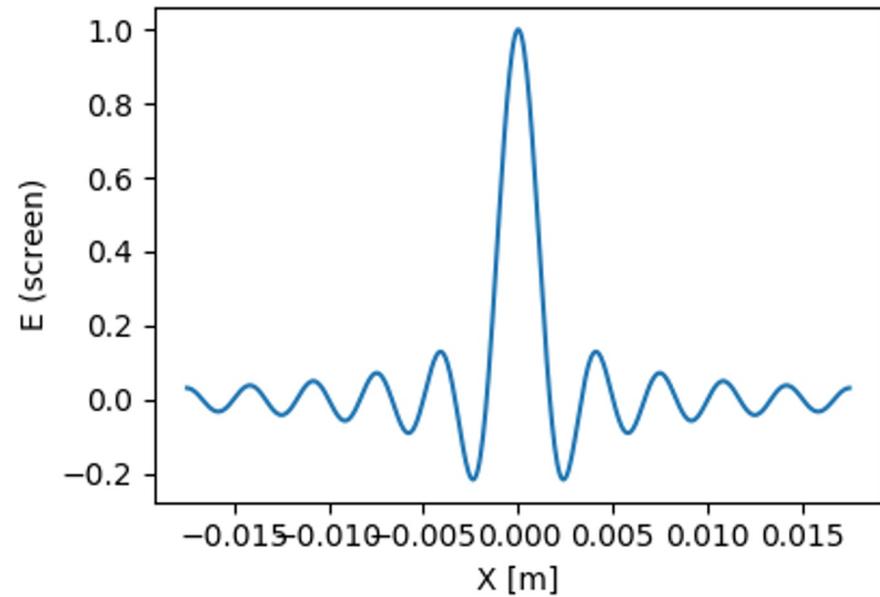
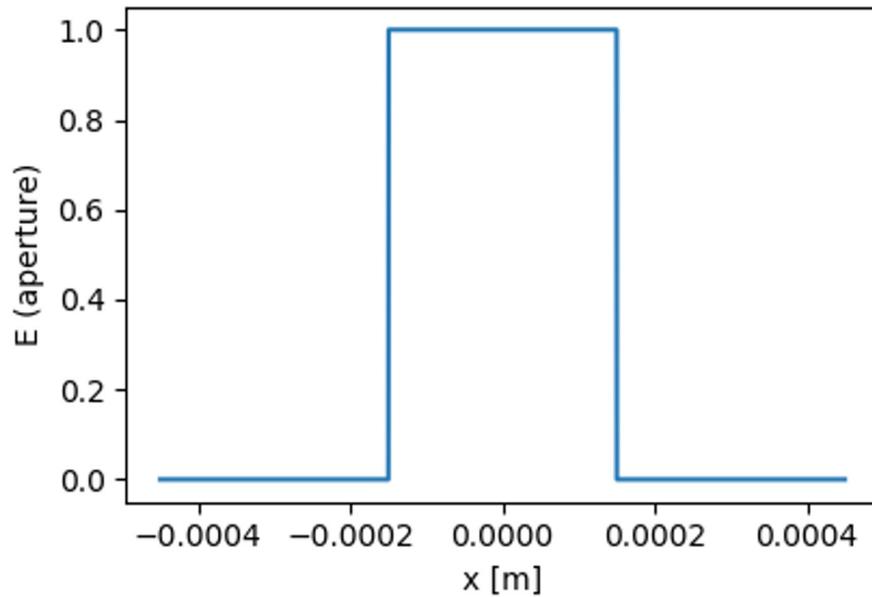
Ovaj odnos može da bude jedan naprema milion!

Zahvaljući velikim teleskopima mi možemo da vidimo manje sjajne objekte!

Veći teleskopi također daju oštriju sliku. Zašto?

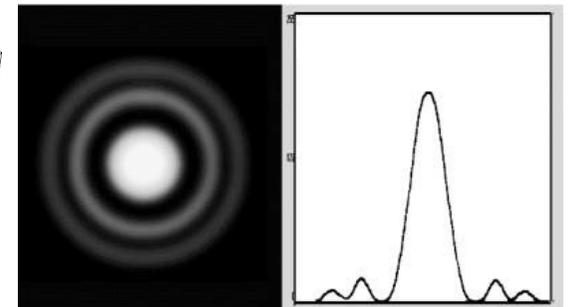
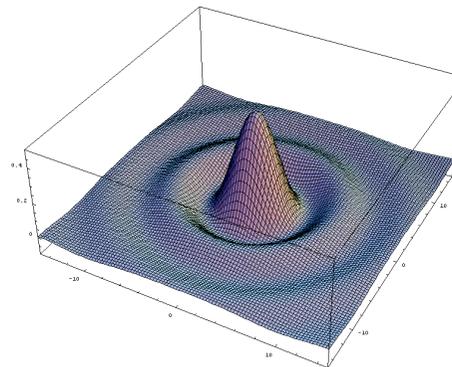
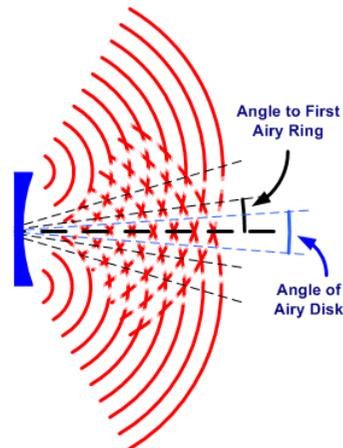

Difrakcija na jednom pravougaonom otvoru (prorezu)

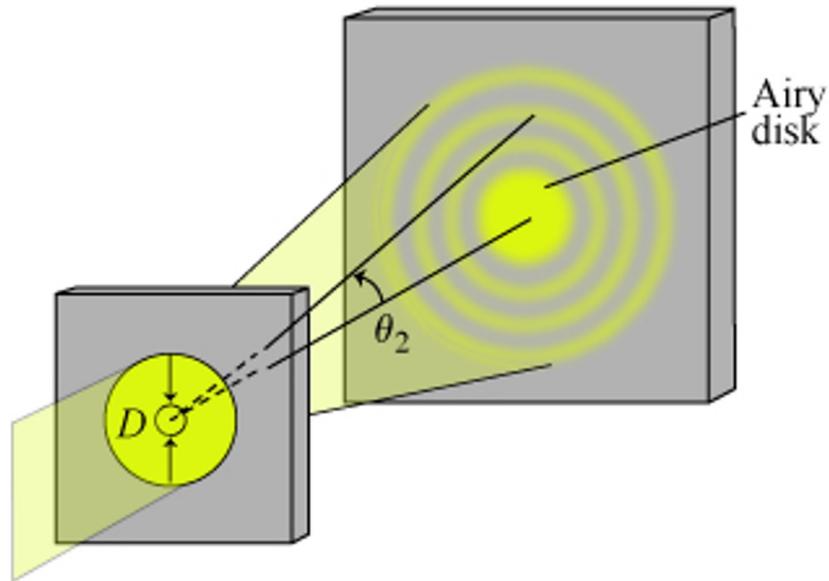

Difrakcija na jednom prorezu: Furijeova transformacija “cilindar” funkcije je sinc funkcija

objektiv
teleskopa

Kako izgleda difrakcija na kružnom otvoru?

Zašto nas se ovo tiče? Zato što je naše ogledalo ili sočivo uglavnom kružno

Airy Disk Patterns and PSFs from Diffraction

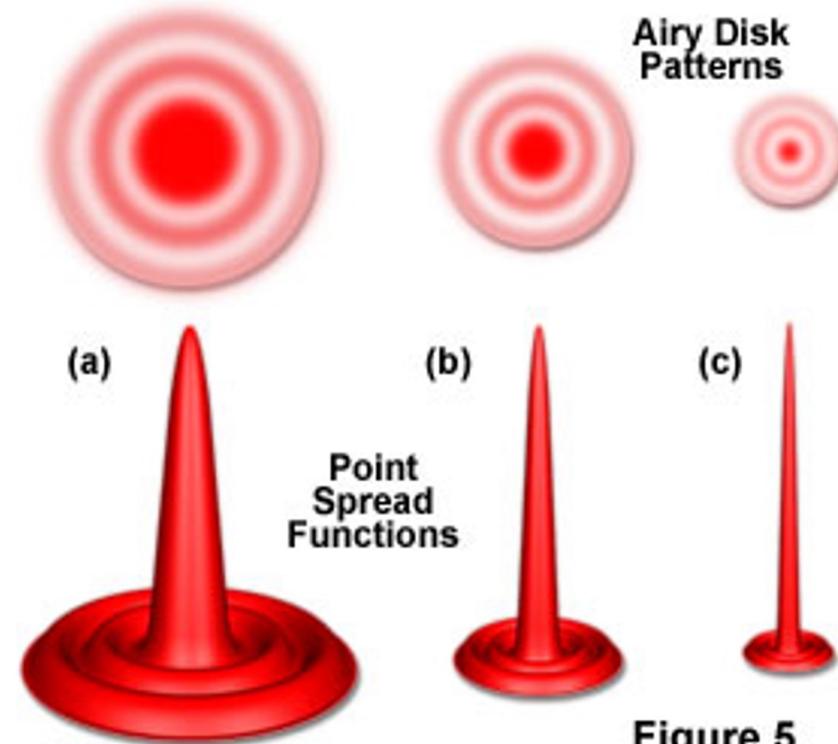
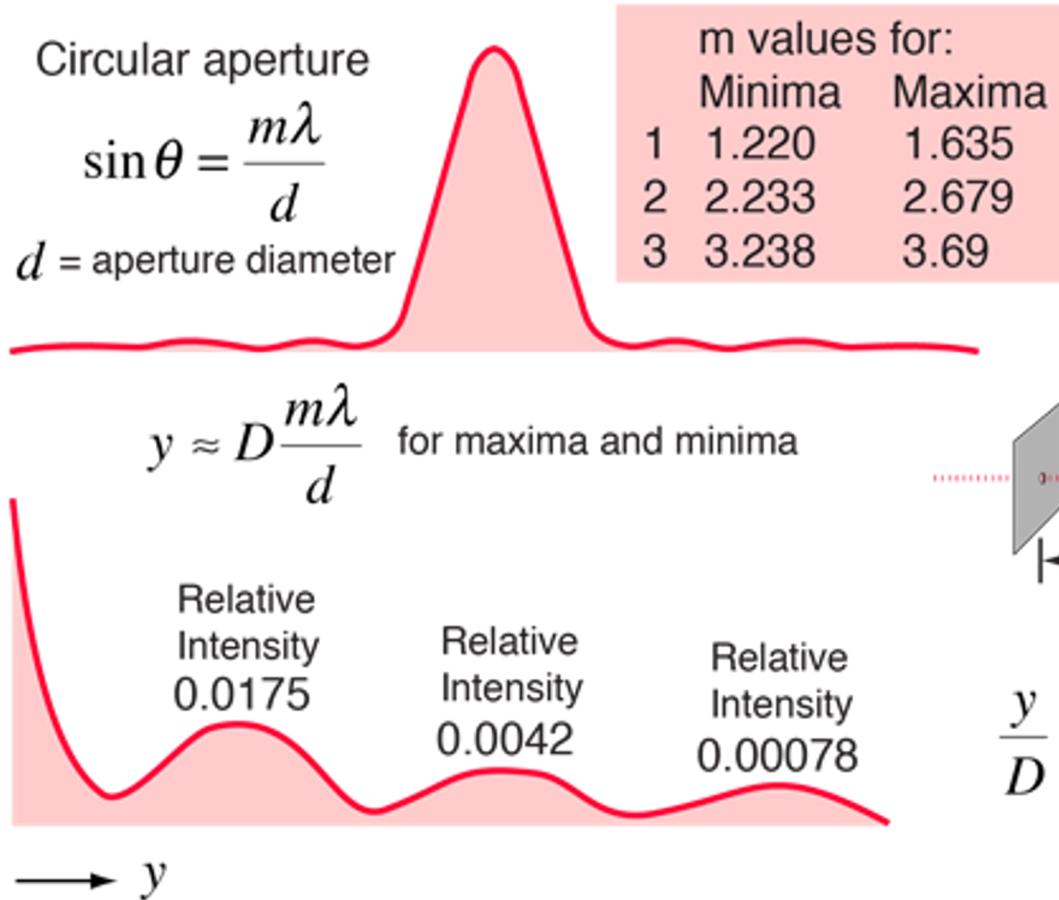

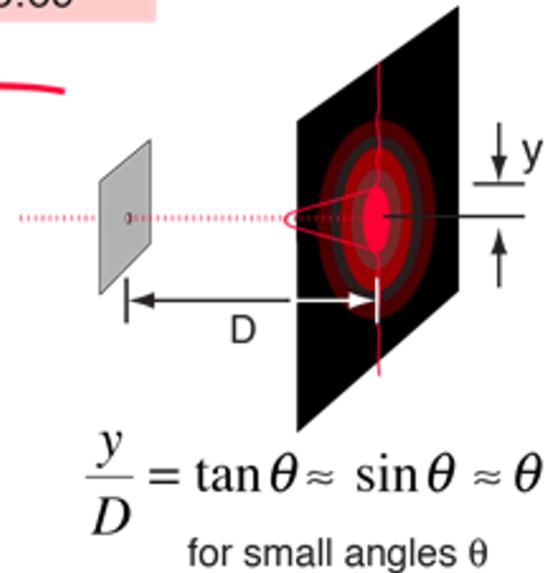
Figure 5

$$I \propto \left[\frac{J_1(\rho)}{\rho} \right]^2 ; \quad \rho = k\theta a/2$$

Airy (Airy) disk

$$\theta_0 = 1.22 \frac{\lambda}{D}$$

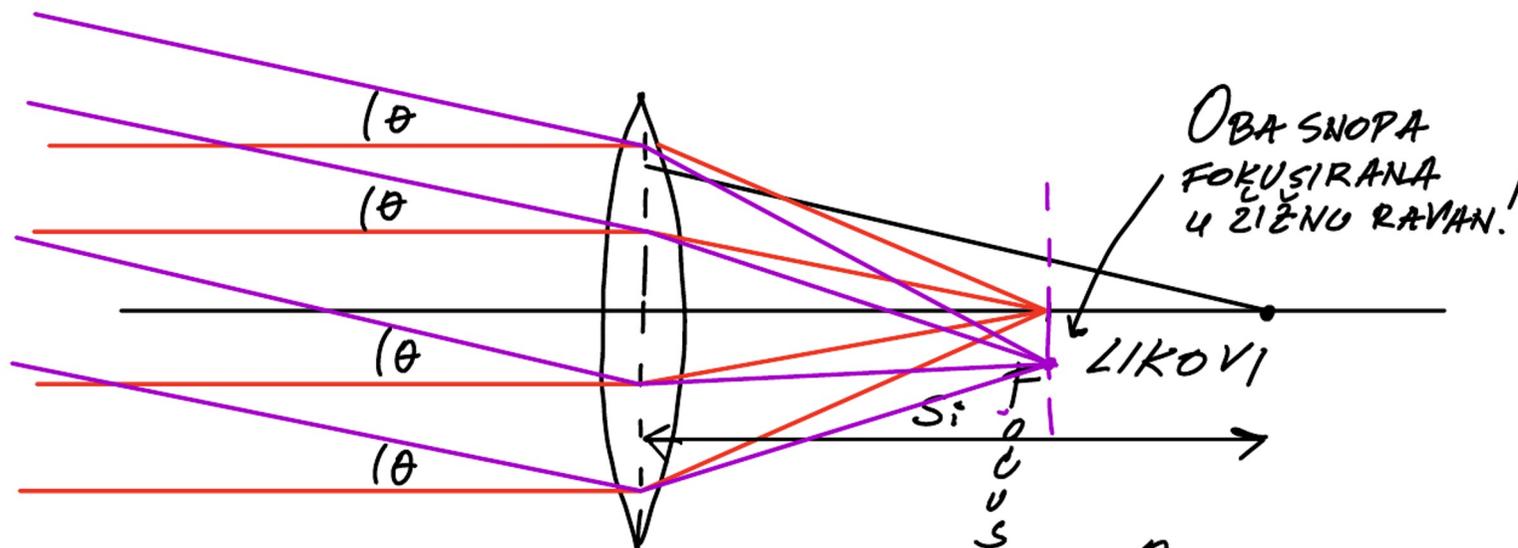

Credits: hyperphysics.phys-astr.gsu.edu

Ok, šta dalje? Kako radi teleskop?

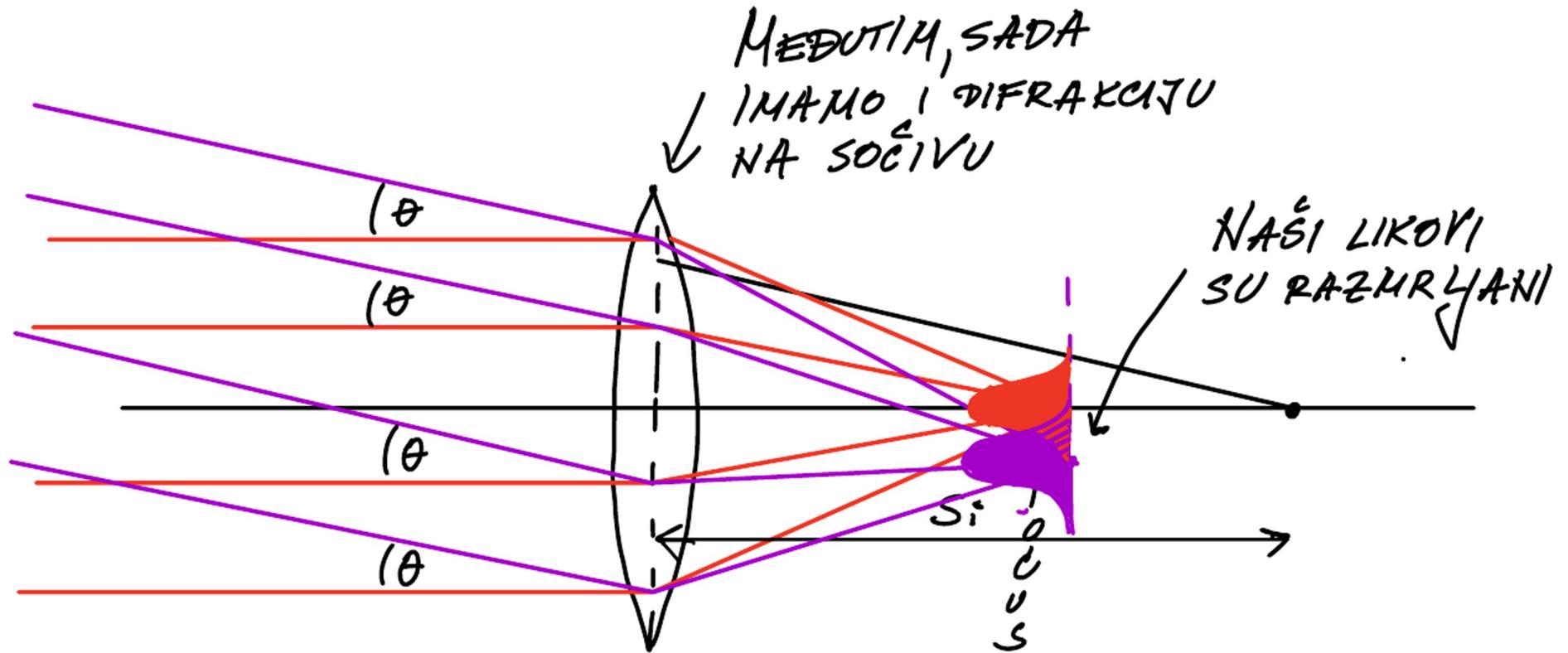
•Konkretnije pitanje:

Dva snopa paralelnih zraka padaju na sočivo iz dva različita pravca, da li će ta dva snopa biti fokusirana u istu tačku? **NE**

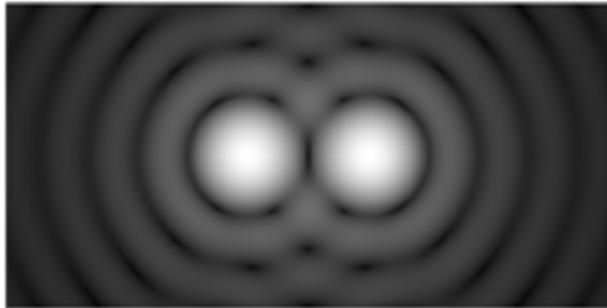

UGAONA UDAJENOST IZMEĐU DVA IZVORA : θ
FIZIČKA UDAJENOST IZMEĐU DVA LIKA : θf

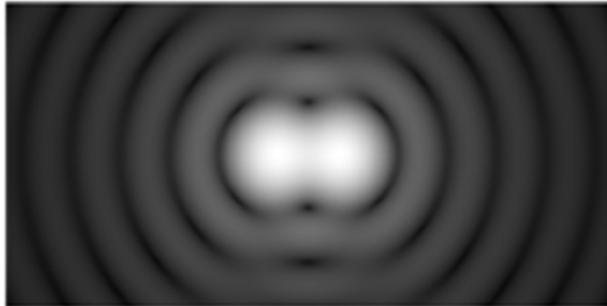
Dodajmo na to sada difrakciju

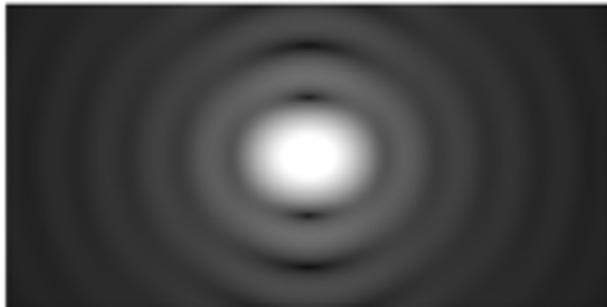
Rejlijev kriterijum

Resolved

Barely resolved

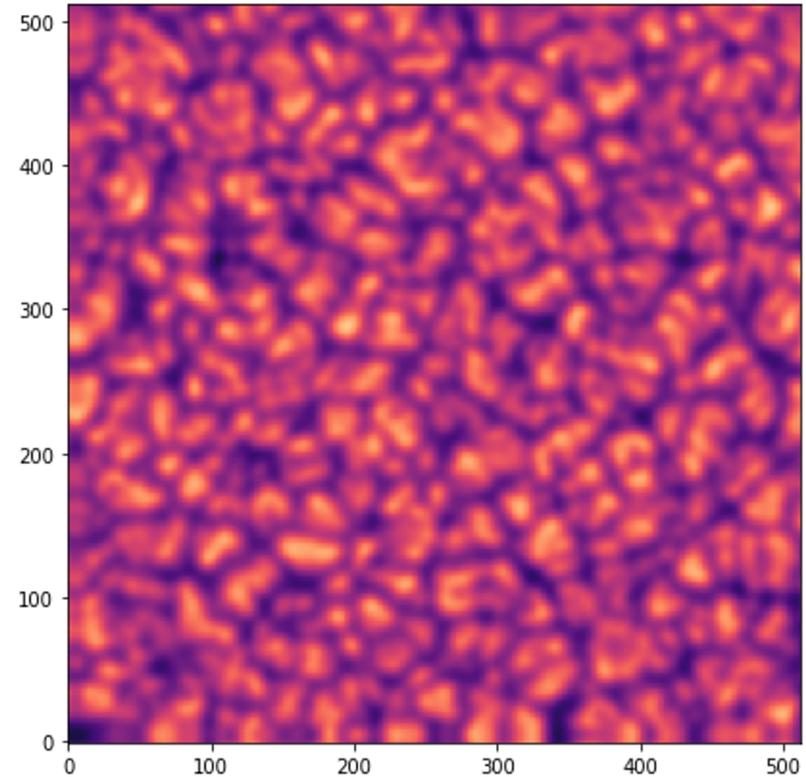
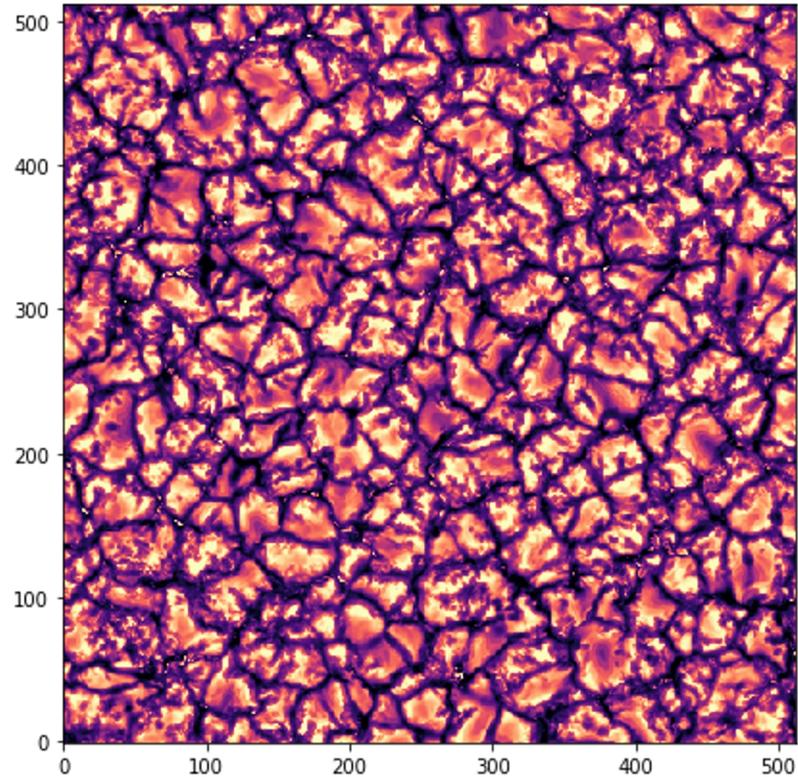
Unresolved

- Izvori moraju da budu na ugaonom rastojanju većem od udaljenosti prvog minimuma da bismo ih razlučili

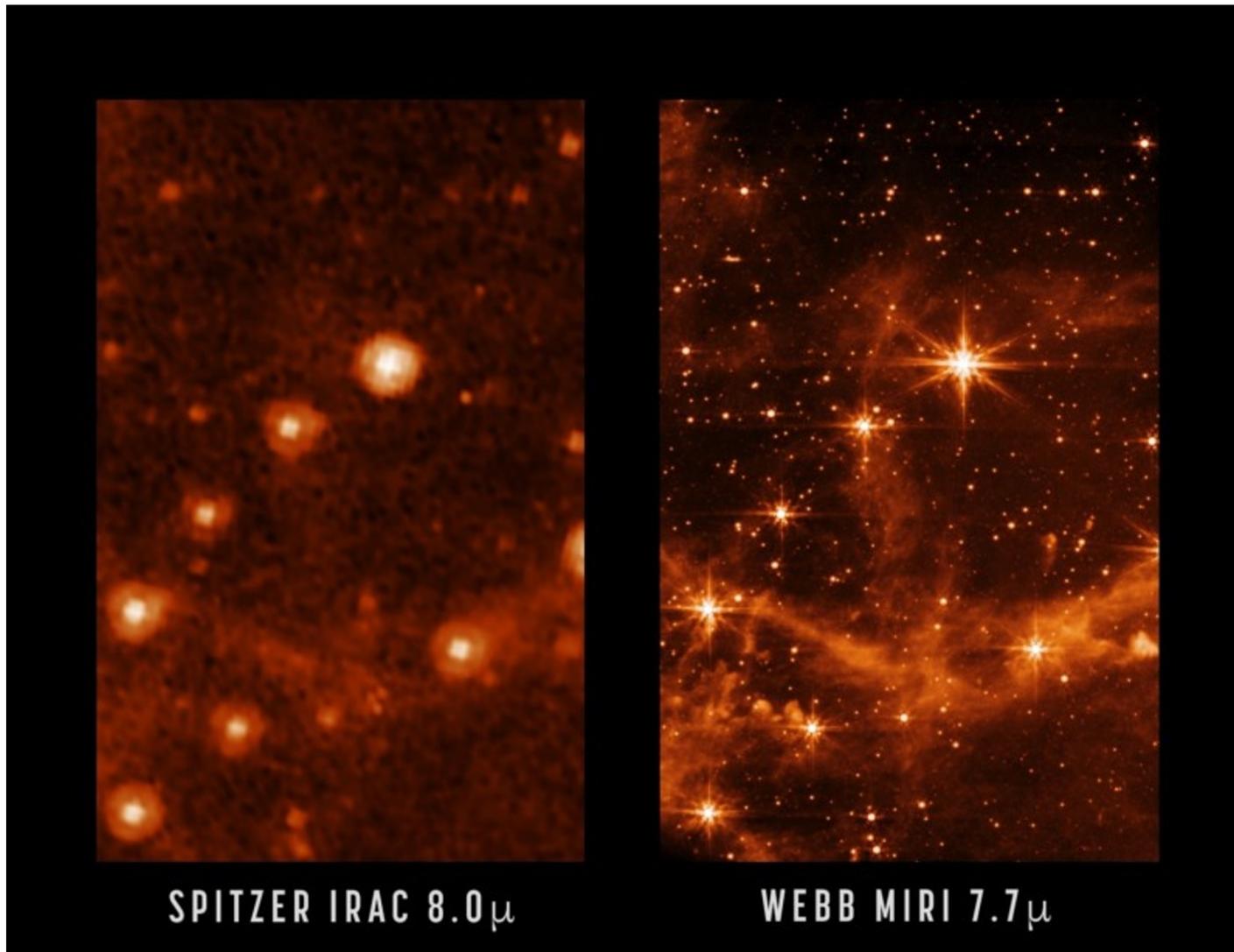
$$\theta_0 = 1.22 \frac{\lambda}{D}$$

- Veća talasna dužina : gora rezolucija
- Veća primarna apertura : bolja rezolucija
- Radio teleskopi imaju ogromne aperture ali ipak očajne rezolucije*

Svaka tačka sa prve slike je razmrljana, to mešanje je matematički opisano “konvolucijom” slike sa takozvanom PSF (point spread function)

Veći teleskop = Uži PSF = Oštrija slika

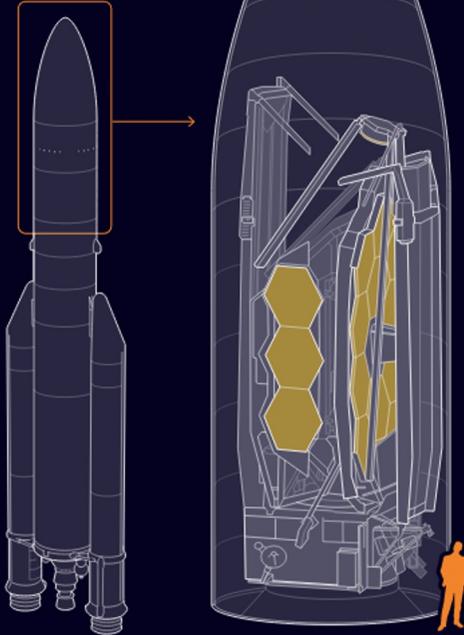
The James Webb Space Telescope

To collect enough infrared light to see the faintest structures in the cosmos, the JWST must be so big that it has to fold. It also needs to block heat coming from the Earth, moon and sun.

Launch site:
Kourou,
French
Guiana

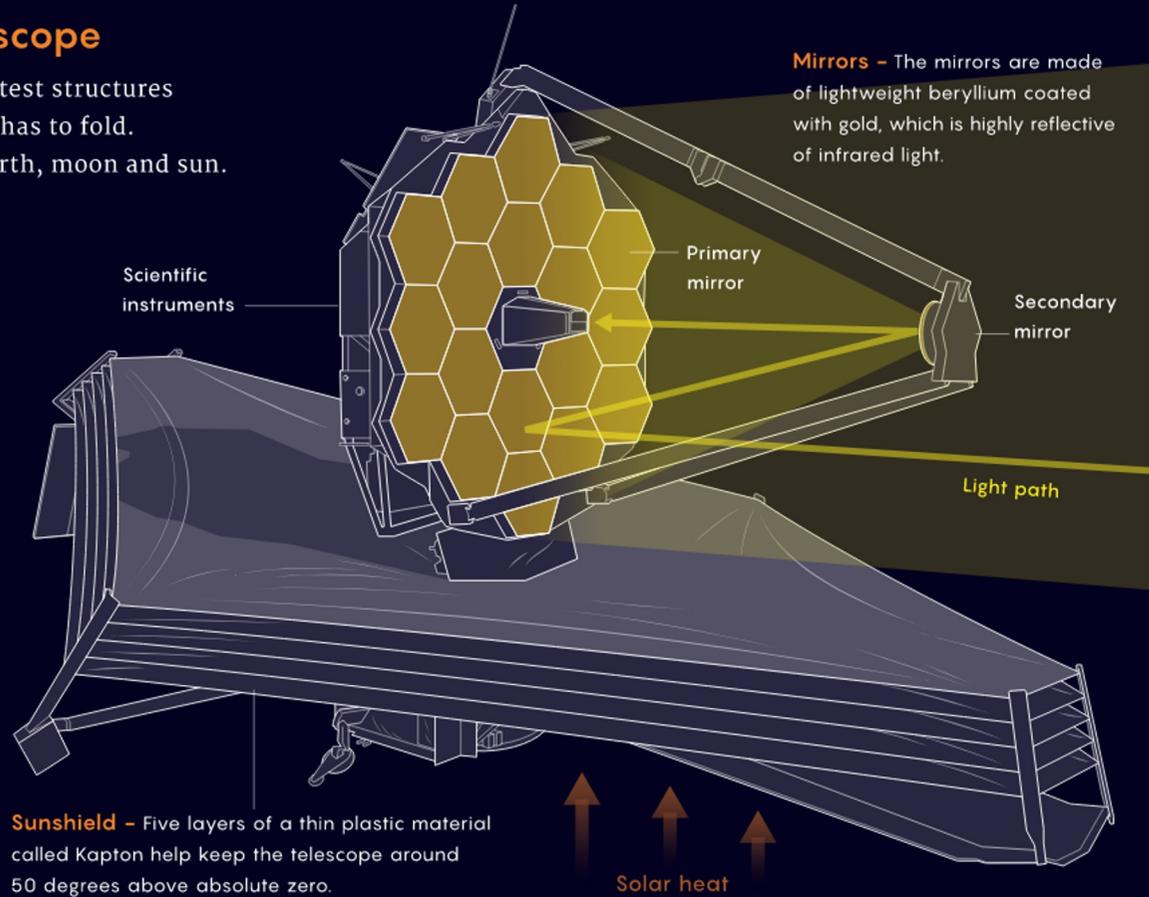

Ariane 5

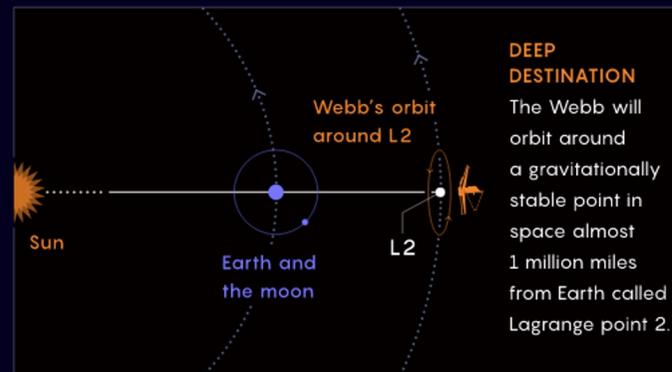

ASTRO ORIGAMI

The telescope's 6.5-meter-wide segmented mirror and 20-meter-wide sunshield fold to fit in the 5.4-meter-wide fairing of the European Space Agency's Ariane 5 rocket.

Sunshield - Five layers of a thin plastic material called Kapton help keep the telescope around 50 degrees above absolute zero.

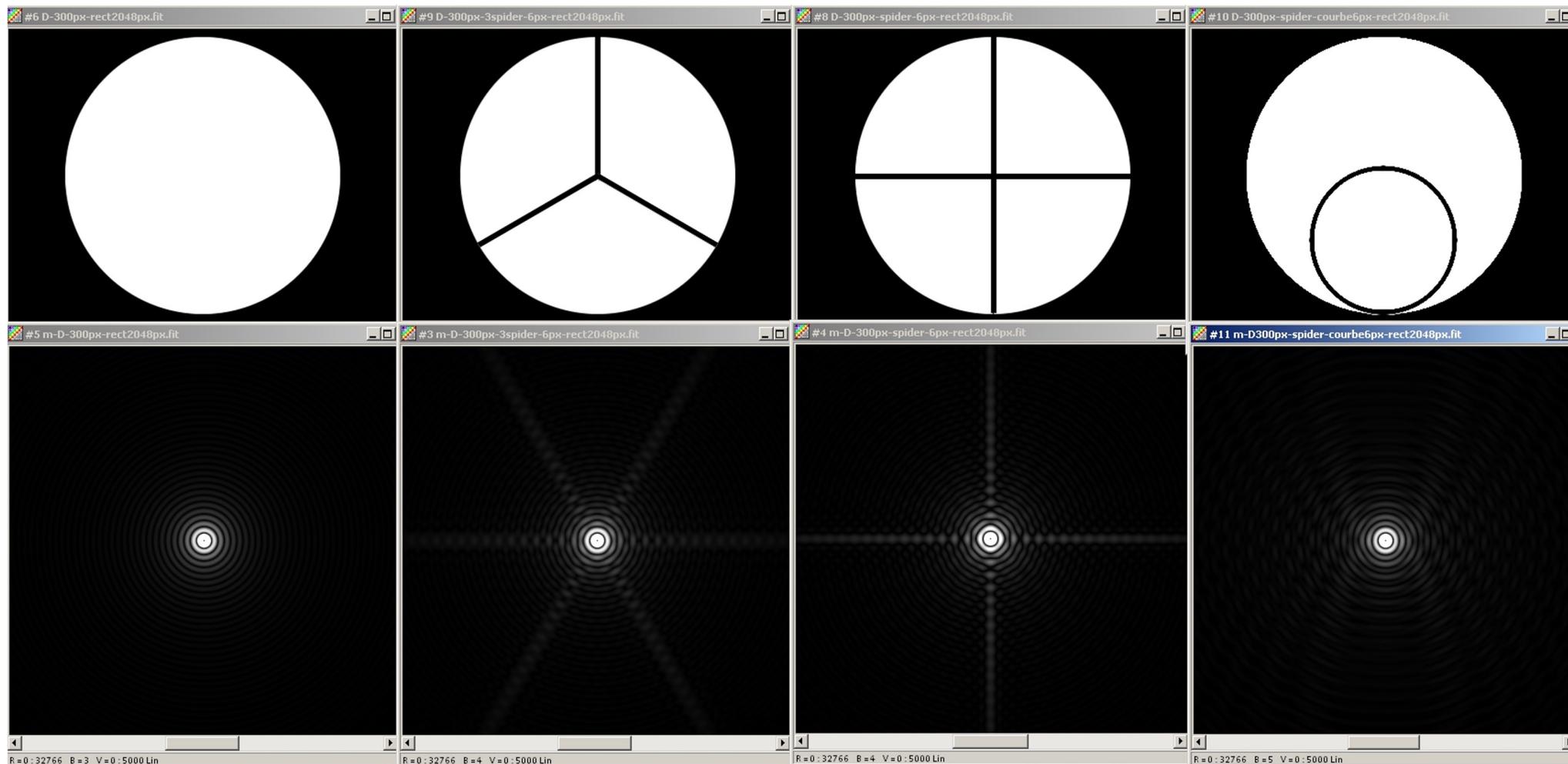
DEEP DESTINATION

The Webb will orbit around a gravitationally stable point in space almost 1 million miles from Earth called Lagrange point 2.

ONBOARD INSTRUMENTS

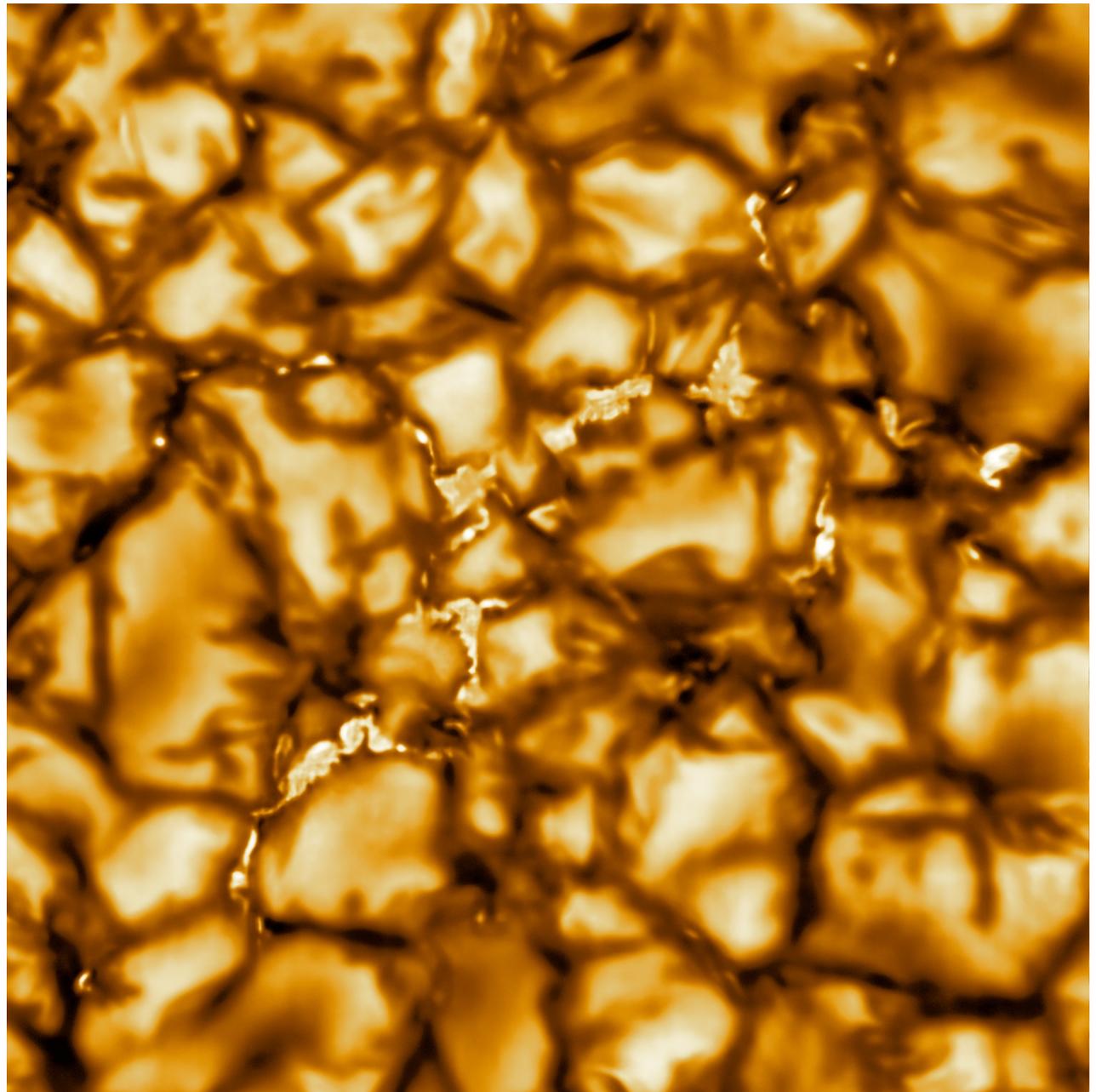
- **Near-Infrared Camera**
Workhorse instrument; most sensitive.
- **Near-Infrared Spectrograph**
Breaks starlight into its spectrum.
- **Mid-Infrared Instrument**
Will collect light from the very first stars.
- **Near-Infrared Imager and Slitless Spectrograph**
Extremely high-resolution planet finder.

Tada otvor nije samo krug već nešto komplikovanije

Tako dobijamo ovako
oštre slike!

- Ova slika je dobijena uz pomoć 4m Solarnog teleskopa
- Ovako izgleda Sunce kada vidimo detalje od ~ 20 km na njegovoj površini
- Uz sam teleskop, koristili smo razne tehnike za tzv. Restoraciju slike!

Tipovi teleskopa

- Refraktori (koriste sočiva)

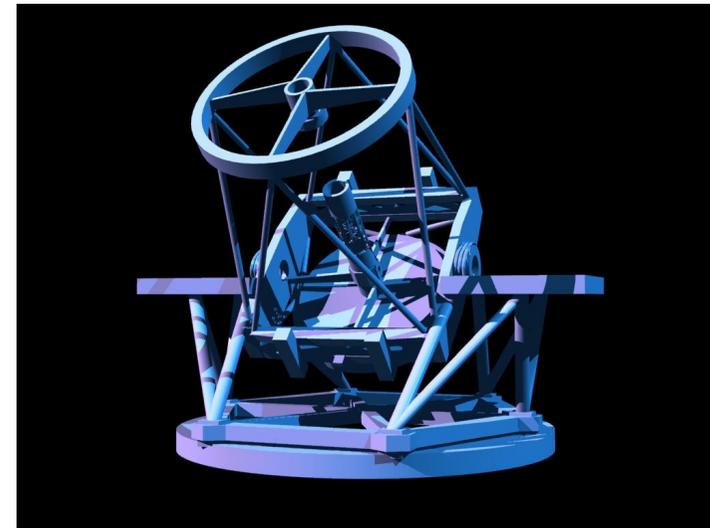
- Dugački, klasičan dizajn

- Ograničena veličina težinom

- Reflektori (koriste ogledala)

- Kraći, noviji dizajn

- Ograničeni veličinom ogledala iz jednog komada

DETEKCIJA SVETLOSTI

Da sačuvamo i analiziramo svetlost treba nam detektor

Ljudsko oko

- Manje osetljivo
- Ne možemo trajno da čuvamo slike

Fotografske/foto ploče

- Fotoemulzija na staklenoj ploči
- Akumulira svetlost
- Trajno čuva slike

Elektronski “film” (CCD čip)

- Mnogo osetljiviji od fotografske ploče
- Digitalni podaci idealni za računare
- Nastao zbog potrebe astronoma
- Osnovni elemnt svakog digitalnog fotoaparata I telefona

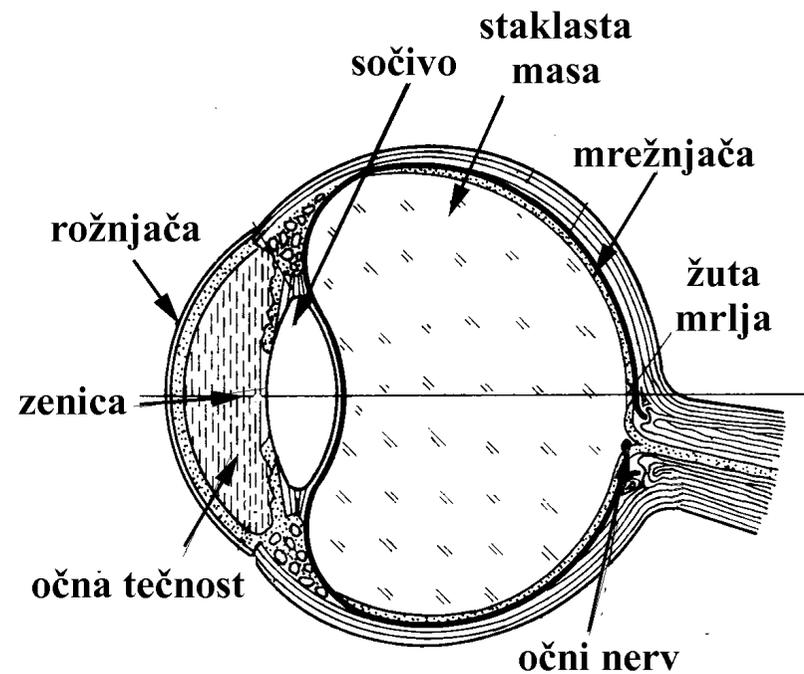

CCD čip sa Habla

OKO / 400 GODINA JEDINI OPTIČKI INSTRUMENT

prirodni optički sistem koji se sastoji od

- optičkog dela koji stvara lik predmeta
- detektora

- rezolucija oko 60"

AKOMODACIJA OKA

- stvaranje oštre slike predmeta koji se nalazi blizu oka (<5 m)
- radijus krivine prednje površine se smanjuje (i do oko 5 mm)

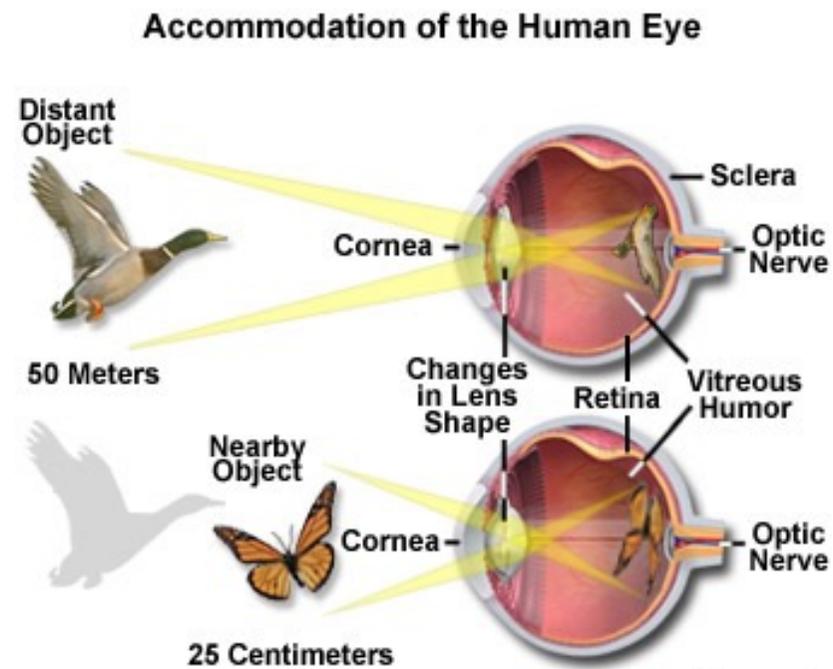

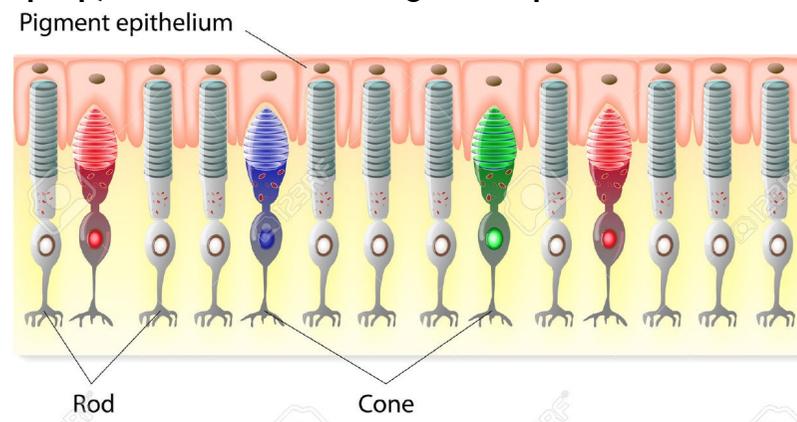
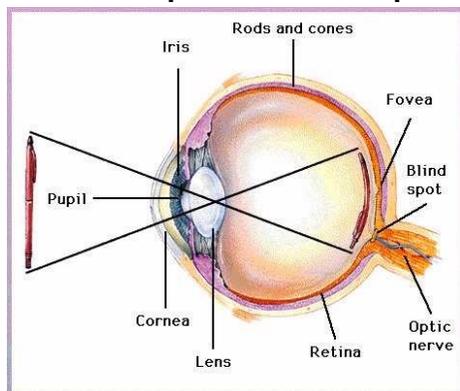
Figure 2

MREŽNJAČA = DETEKTOR

nervne ćelije - čepići i štapići

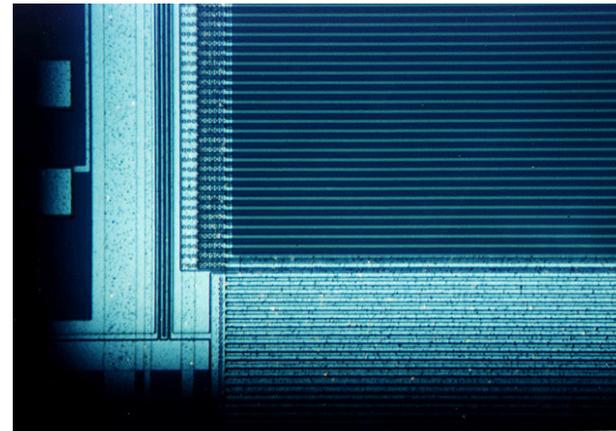
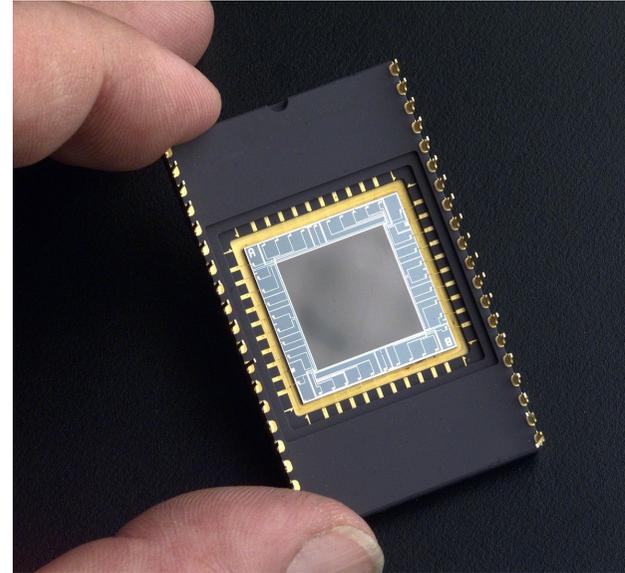
žuta mrlja – mesto oštrog vida, najviše čepića, odgovorni za dnevno gledanje (kao i za to što vidimo u boji – postoje tri vrste)

u ostatku mrežnjače više štapića, osetljiviji, služe za noćno gledanje

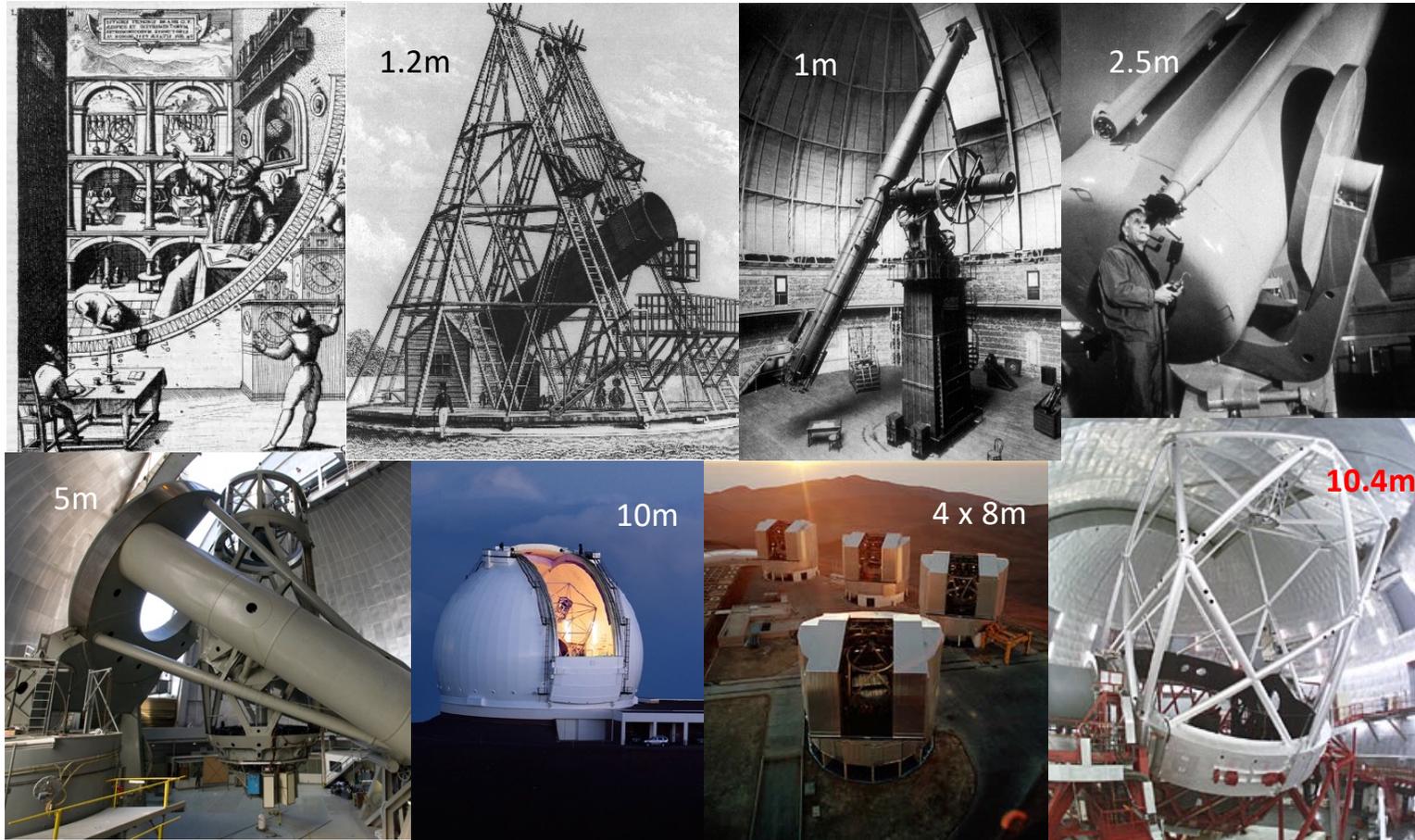

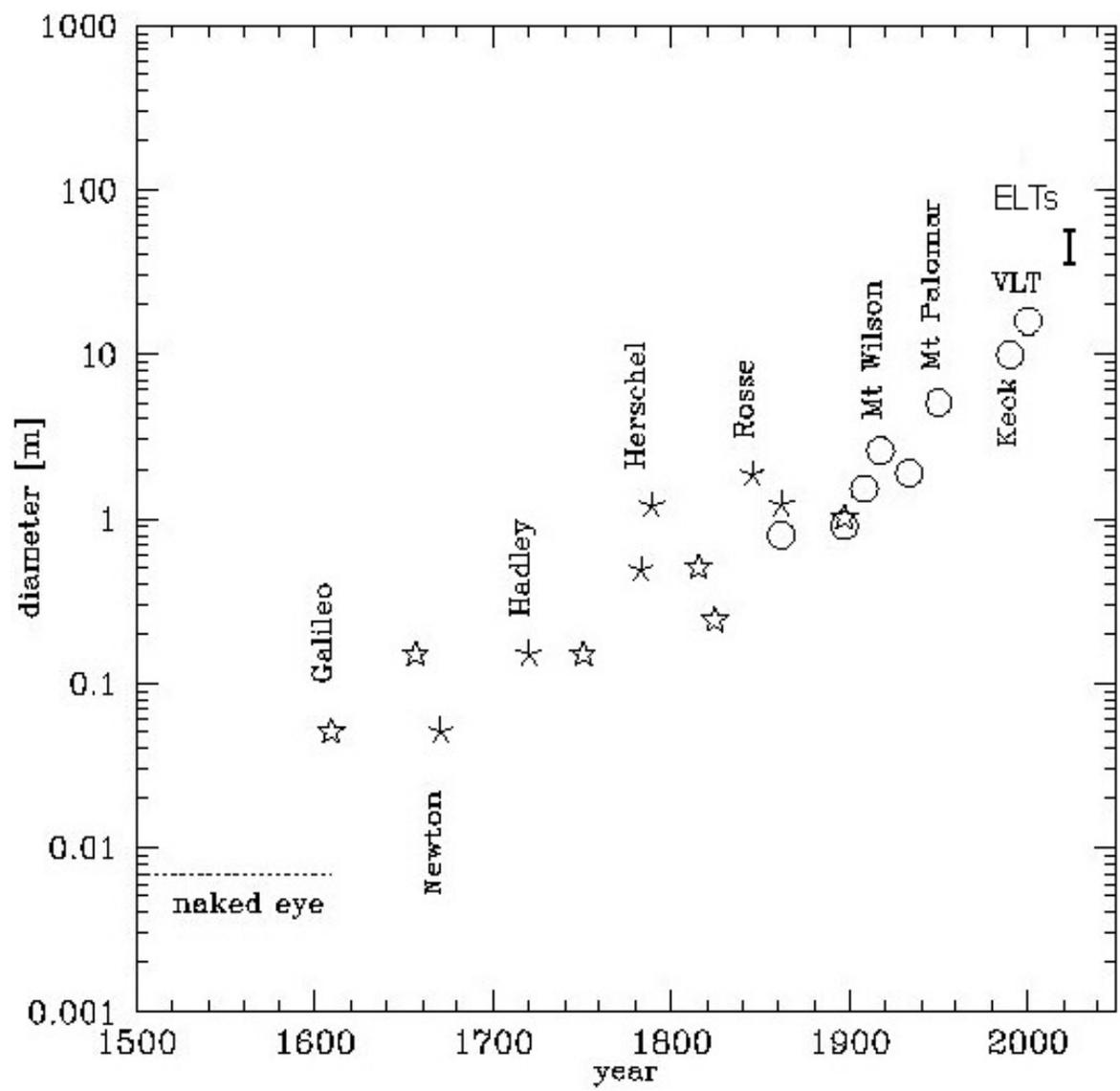
CCD kamera

- matrica fotoosetljivih ćelija (piksela)
- napravljena od silicijuma
- radi na principu fotoelektričnog efekta
- mnogo bolja osetljivost
- veći opseg talasnih dužina
- mogućnost sakupljanja više svetlosti u toku vremena
- linearni odgovor – koliko fotona toliko proporcionalno elektrona

Pravljeni sve veći i veći teleskopi

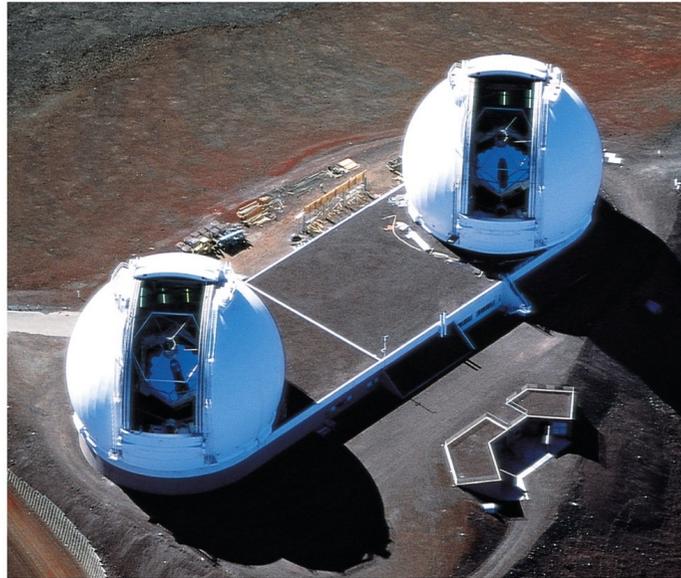
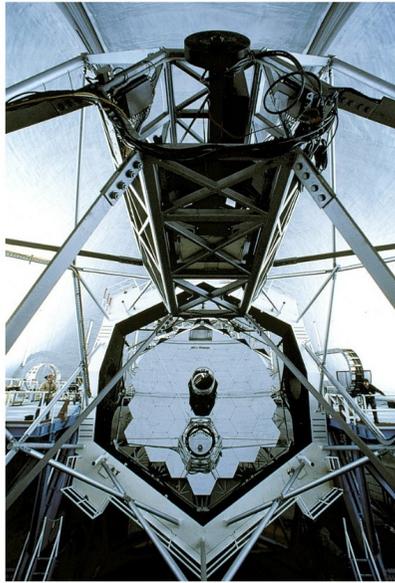

Veliki teleskop na Kanarima (GTC)

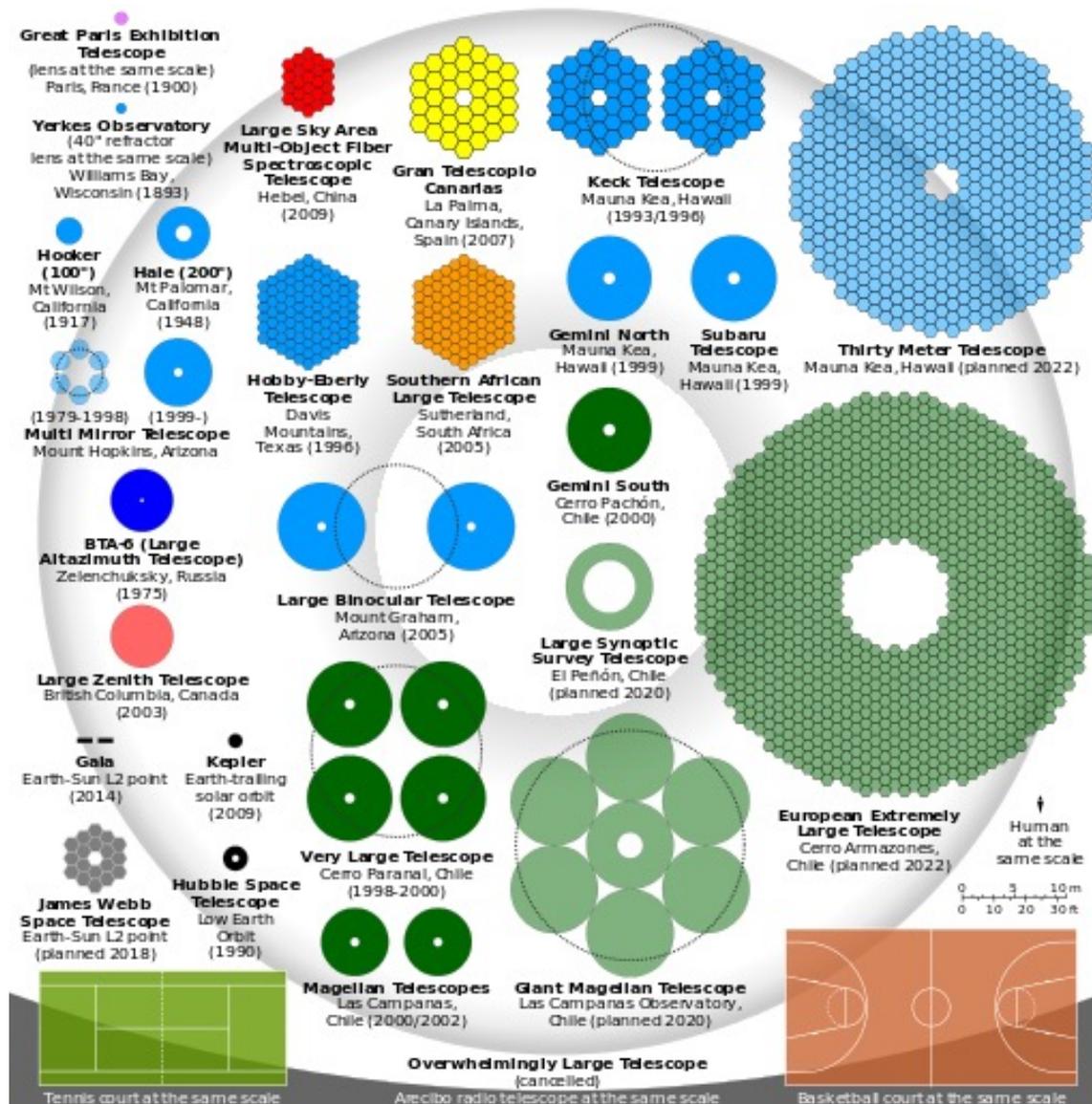
- Kanarska ostrva, La Palma
- Počeo sa radom 2007.
- Ogledalo prečnika 10.4m

Kek (*Keck*) opservatorija, Havaji

- Dva reflektorska teleskopa od po 10m
- Završeni 1993. & 1996.
- Drugi najveći reflektori na svetu

Veliki refraktor, AOB

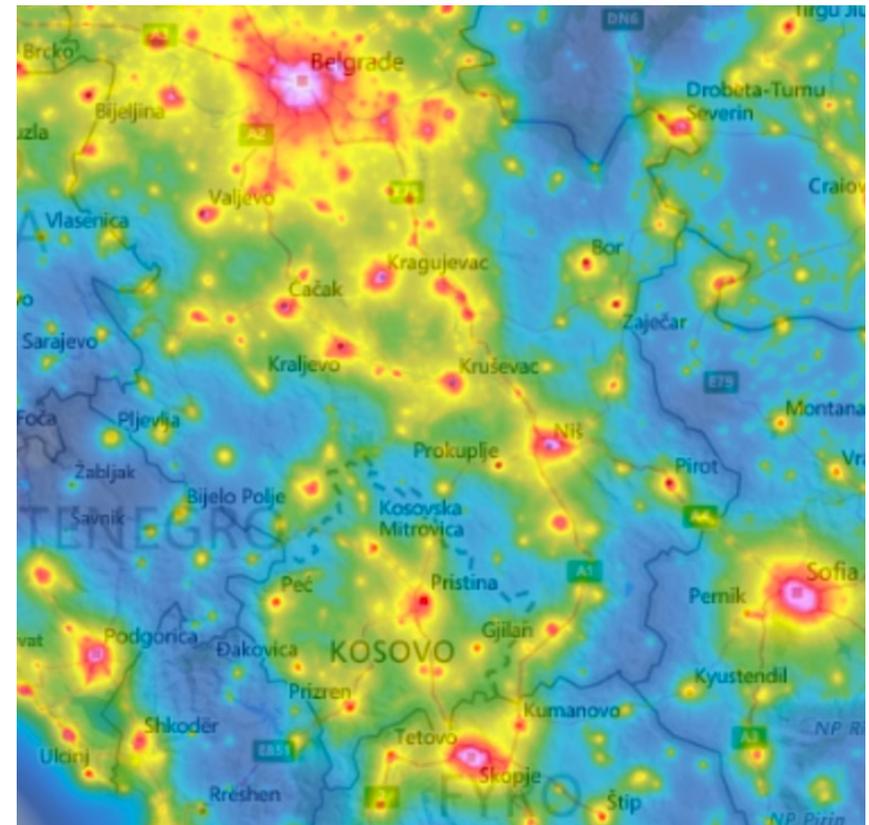

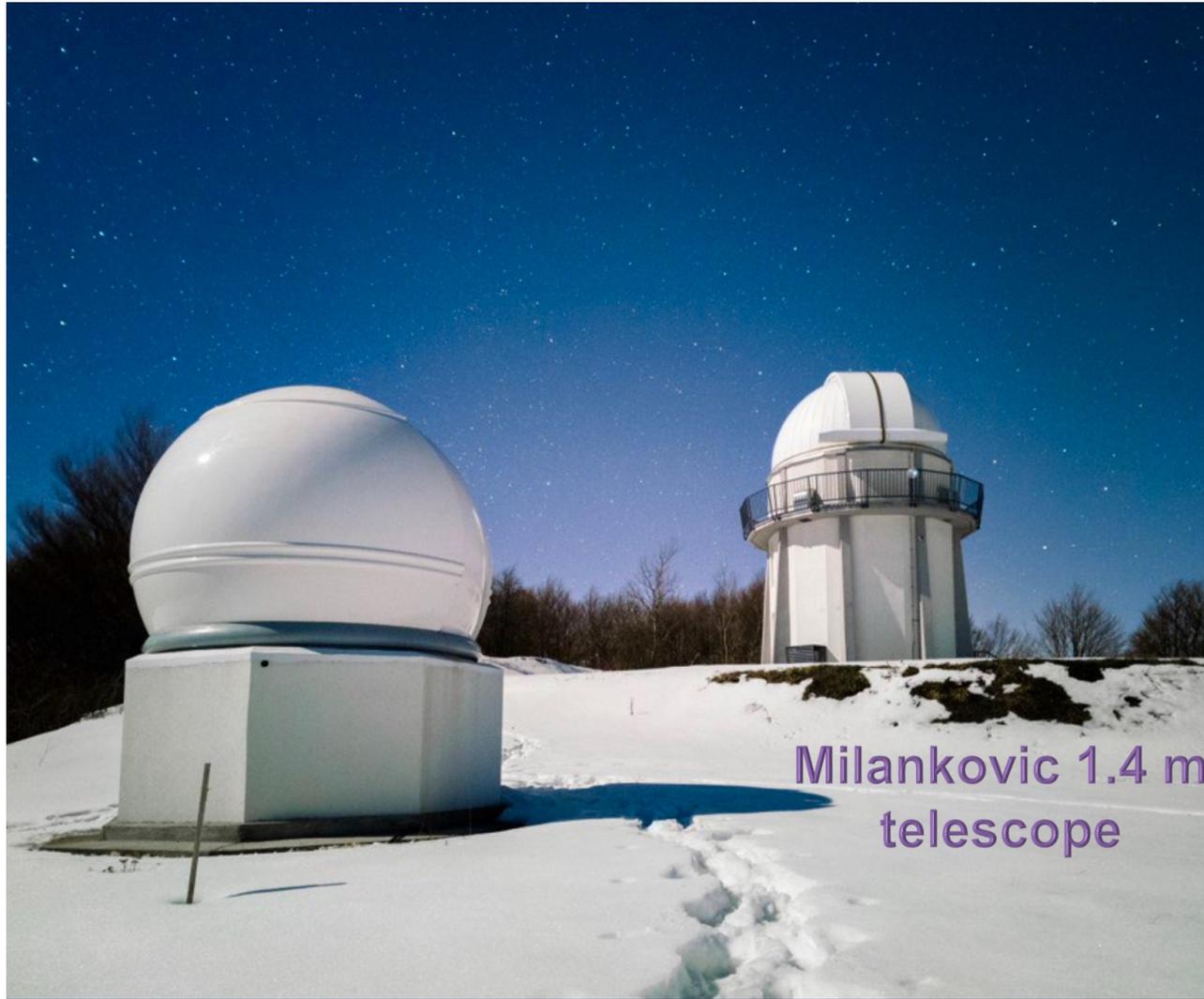
•1932: Veliki refraktor Zeiss 65/1055 cm (tada četvrti po veličini instrument u Evropi)

Posmatračka stanica Astronomske opservatorije u Beogradu

- Astronomska stanica Vidojevica
- Planina Vidojevica, u blizini Prokuplja
- Teleskop Milanković - 140 cm
- Teleskop Nedeljković - 60 cm
- Postavljen - 40 cm teleskop

Astronomical Station Vidojevica

is observation site established by Astronomical Observatory of Belgrade. ASV is located on Mt. Vidojevica in area with small light pollution, and good seeing conditions.

(long: $21^{\circ} 33' 20.4''$, lat: $43^{\circ} 08' 24.6''$, alt: 1150m)

1.4m Milankovic teleskop

- Mehanika: ASA
- Optika: LOMO, St. Petersburg Russia
- Primarno ogledalo: 1.4 m
- Žižna daljina: 11.2 m (f/8) – reduktor fokusa
- Montaža: alt-azimuth
- Težina: 8.5 tona
- Visina : 4.5 metra
- Nasmit i “savijen” Kasegren fokus

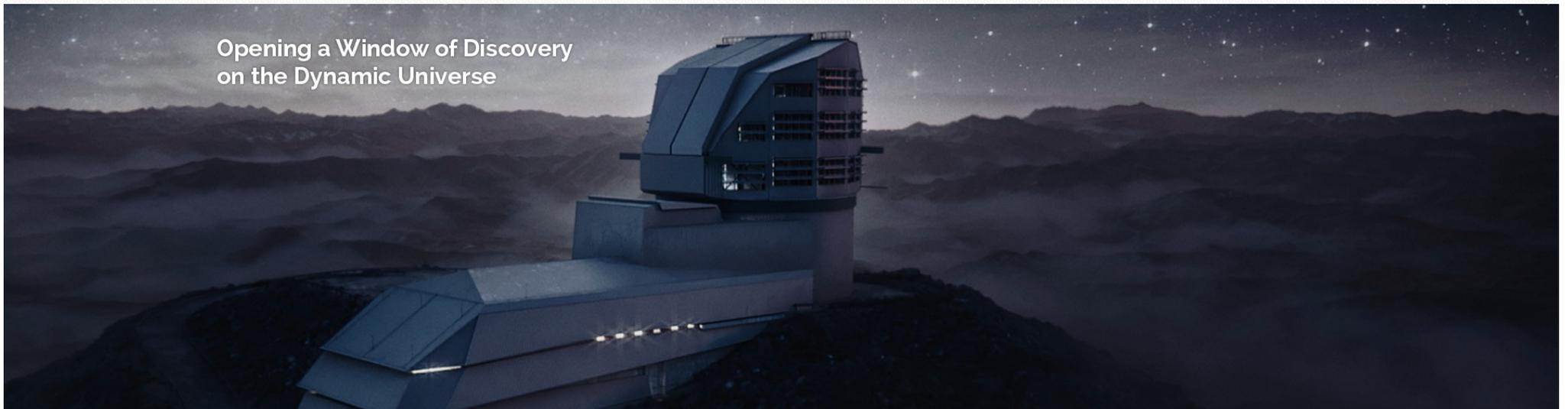
Vera C. Rubin Opservatorija

10-year Legacy Survey of Space and Time (LSST)

- will produce the deepest, widest, image of the Universe
- 27-ft (8.4-m) mirror, the width of a singles tennis court
- 3200 megapixel camera → Each image the size of 40 full moons
- 37 billion stars and galaxies
- 10 year survey of the sky
- Up to 10 million alerts, 1000 pairs of exposures, 20 Terabytes of data .. every night!
- Goals: Understanding Dark Matter and Dark Energy, Hazardous Asteroids and the Remote Solar System, The Transient Optical Sky, The Formation and Structure of the Milky Way

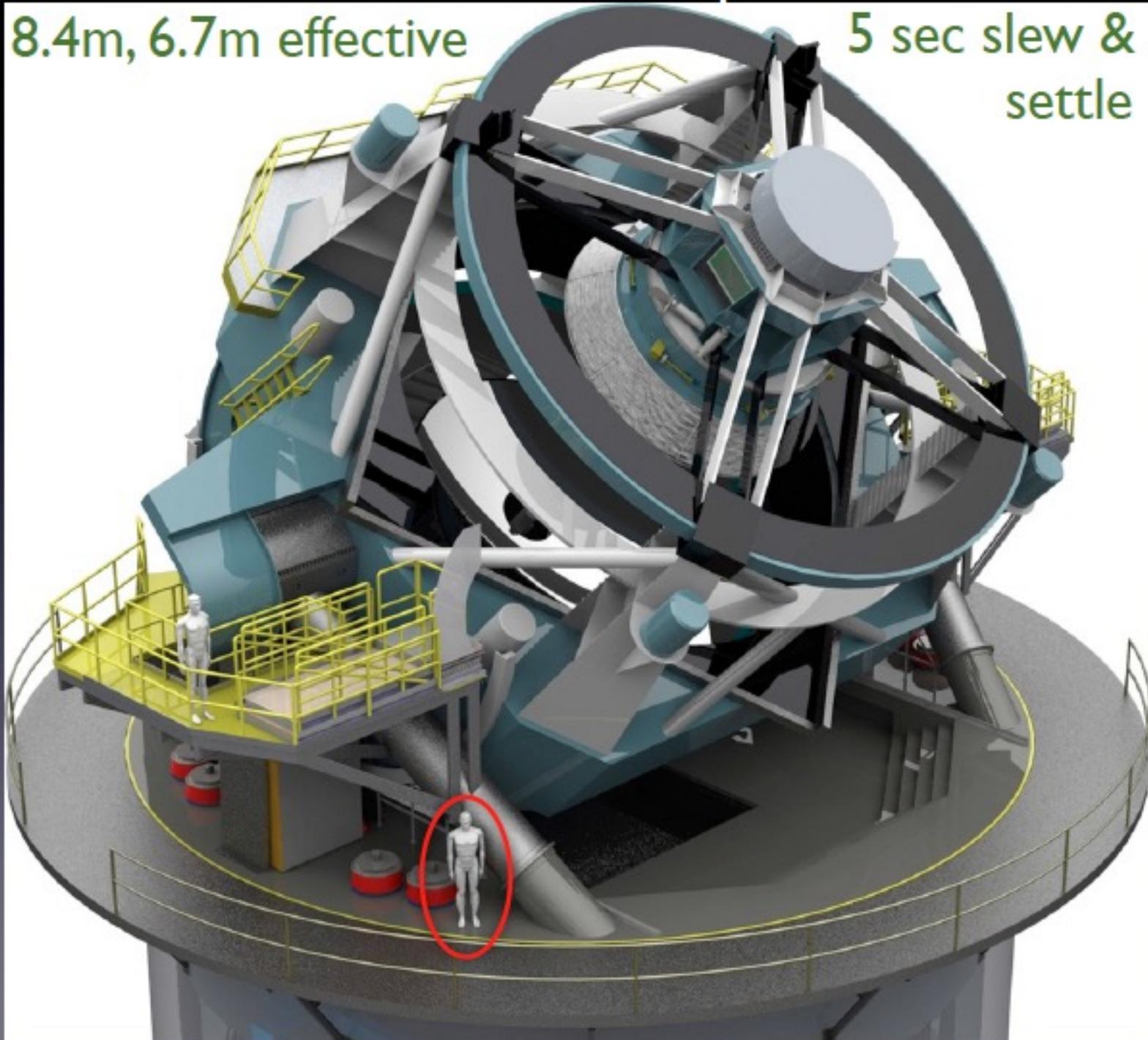
Opening a Window of Discovery
on the Dynamic Universe

LSST Telescope

8.4m, 6.7m effective

5 sec slew &
settle

Simonyi Survey Telescope

This is real moving speed

- Simonyi Survey Telescope: 8.4-meter telescope with a novel, three-mirror design.
- Compact shape allows it to move quickly from one point in the sky to the next
- It will image the sky continuously each night, on an automated cadence, and over the course of the 10-year survey will collect about 800 images of each location in the sky.

<https://twitter.com/mjuric/status/1706223278195343793?s=20>

Legacy survey in space and time = LSST

- LSST camera
- largest digital camera ever constructed for the field of astronomy
- size of a small car and weighing more than 3 tons
- 3200-megapixel cam

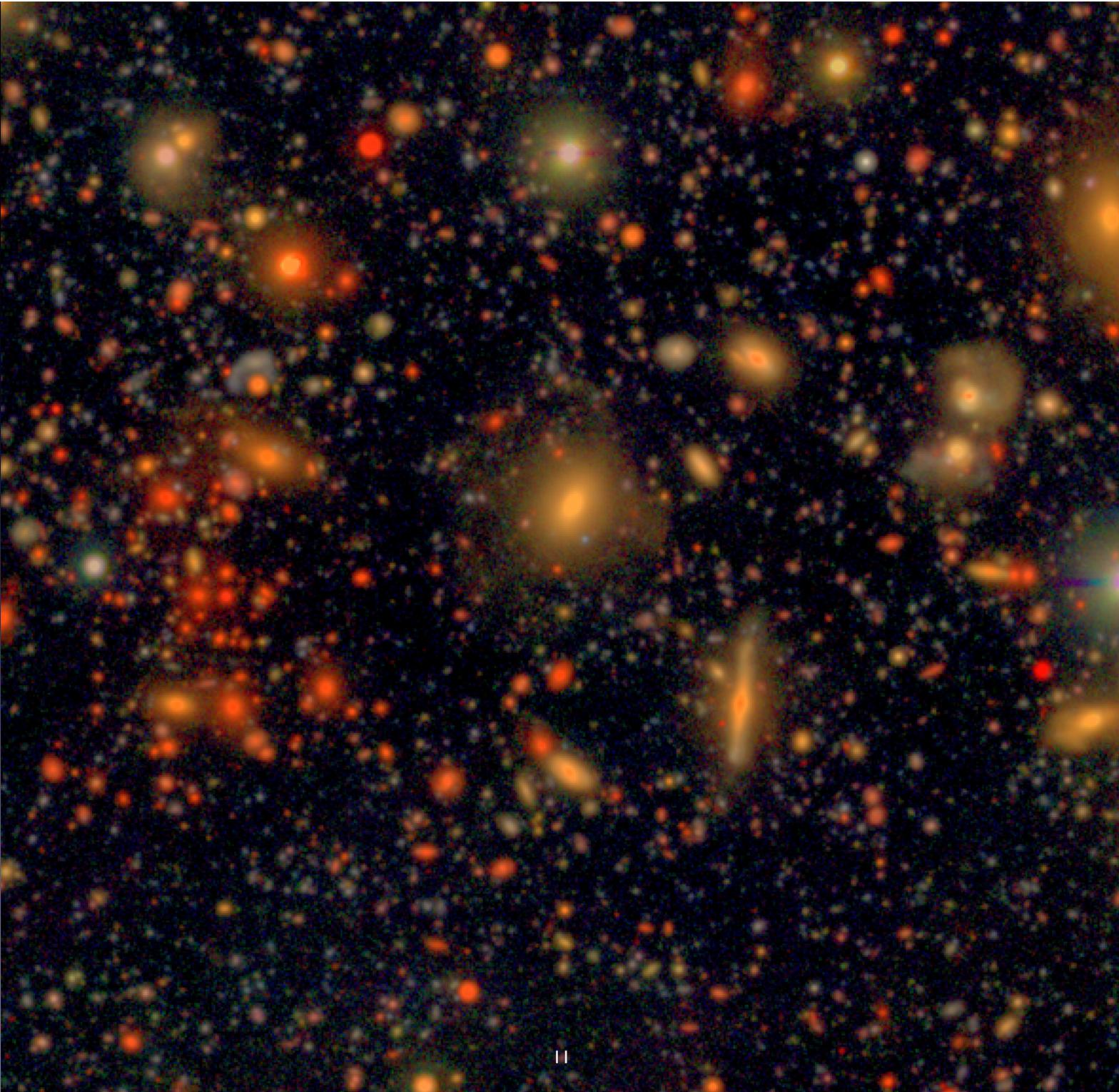

SDSS
gri
3.5'x3.5'
r~22.5

HSC
gri
3.5'x3.5'
r~27

Like LSST,
but tiny
area: LSST
will deliver
5 million
such
images

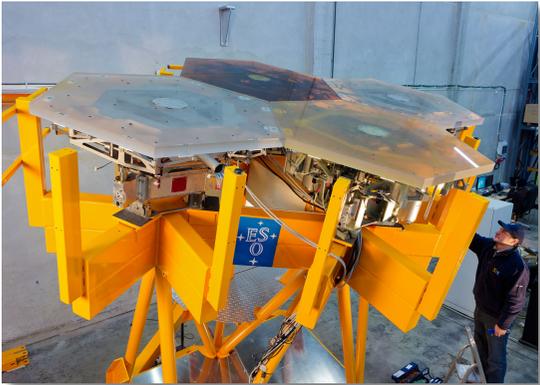

Modern instruments

•Extremely Large Telescopes

•Frontiers of Science and Technology

•39.4m size mirror
800 x 1.4m mirrors=980m²

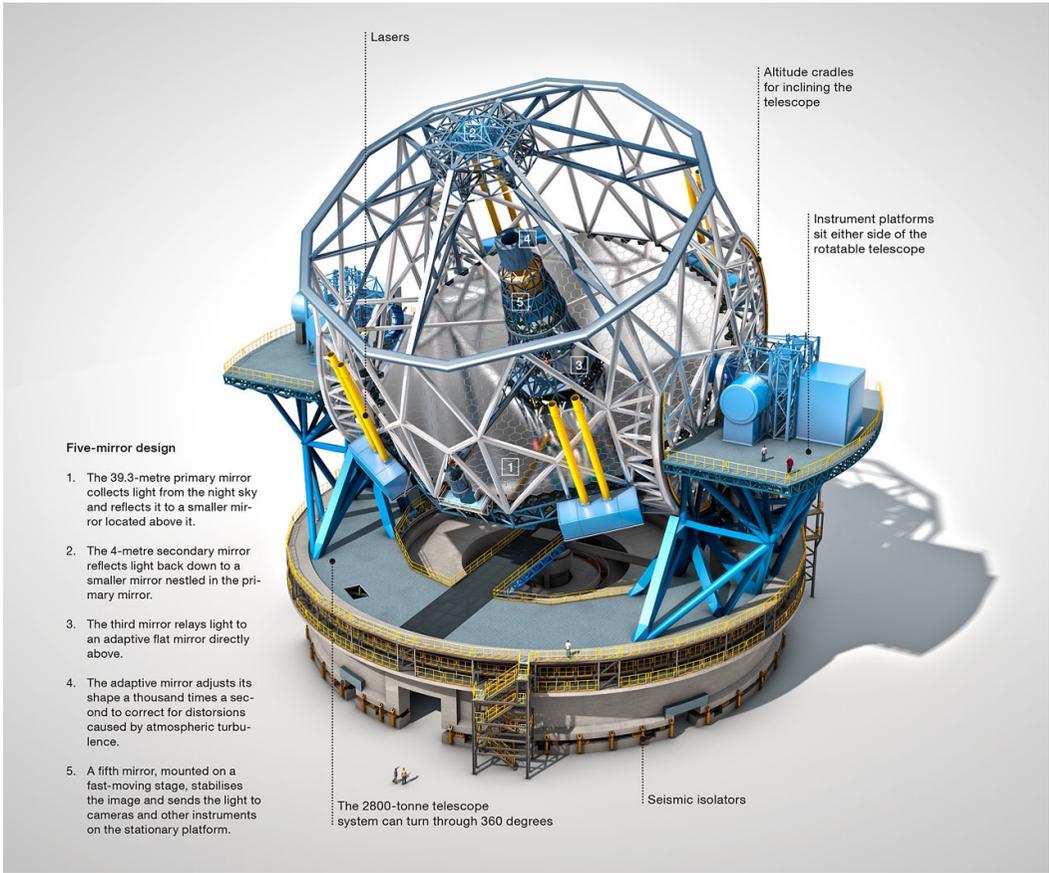

•3000t of moving components

European Southern Observatory

www.eso.org

Extremely Large Telescopes

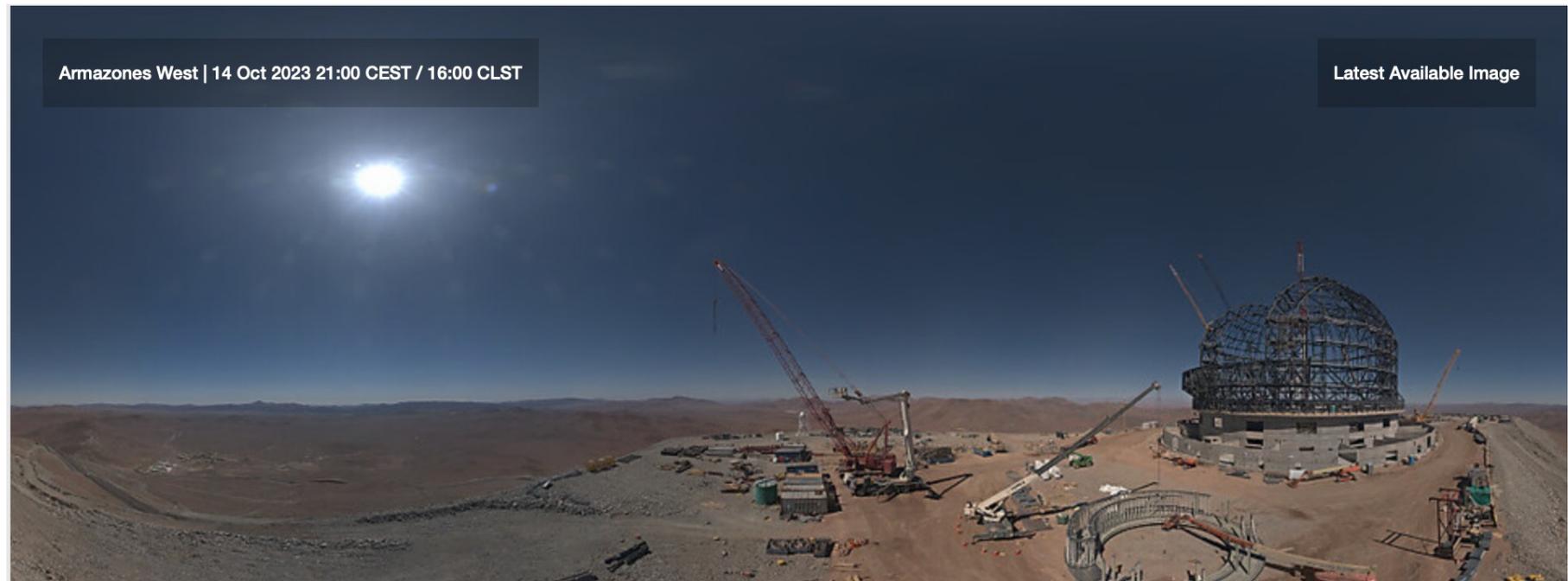

European
Southern
Observatory

www.eso.org

<https://elt.eso.org/about/webcams/>

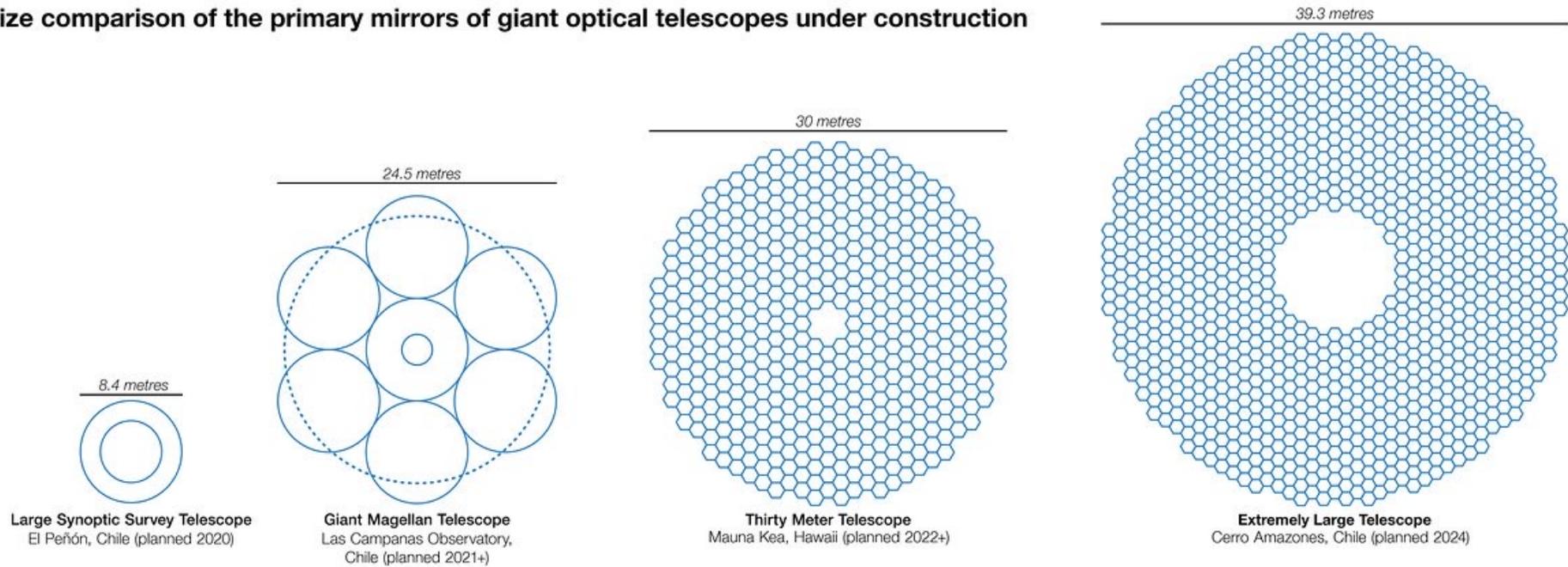

The largest telescope that will ever be built*

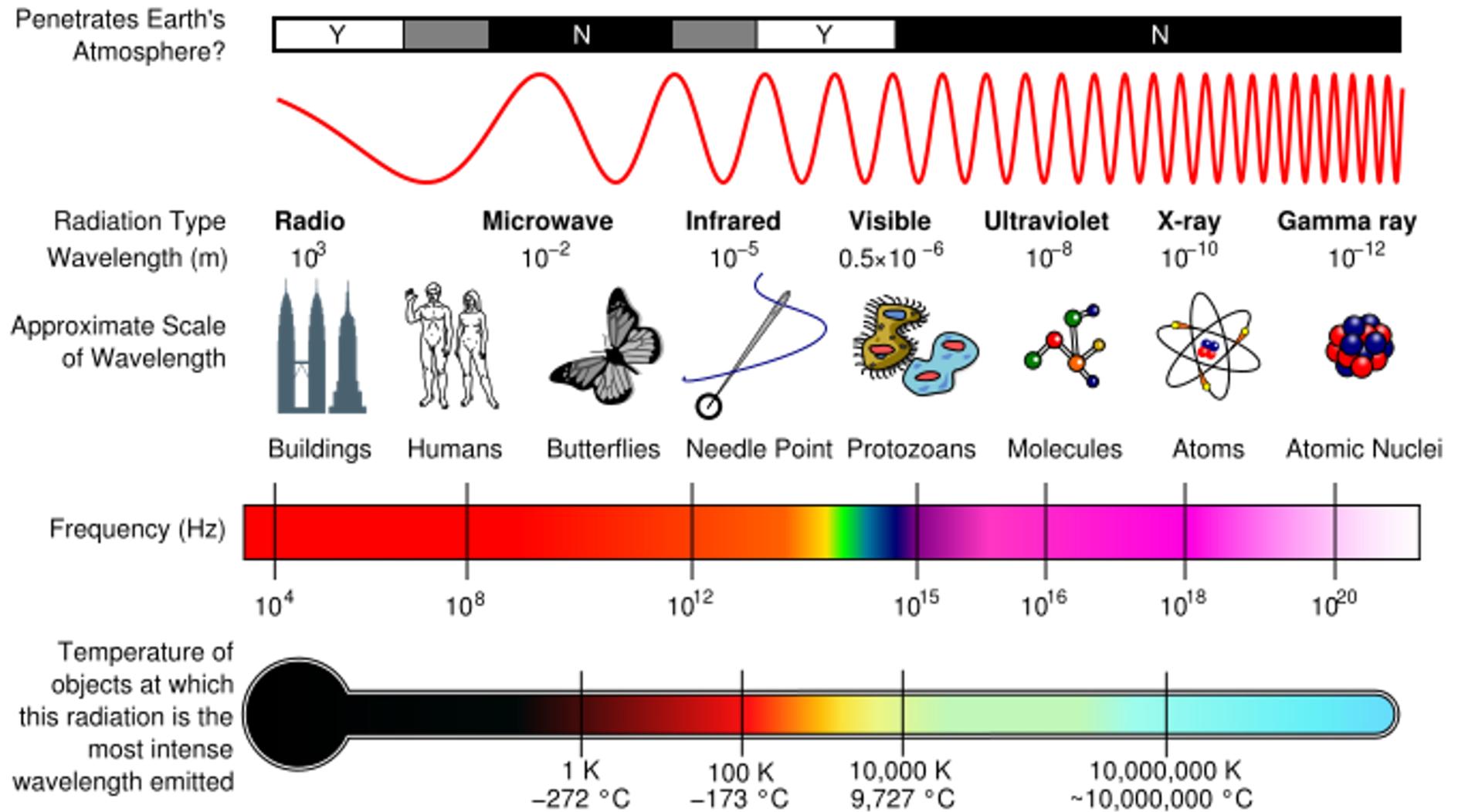
<https://www.youtube.com/watch?v=QqRREz0iBes>

THE giants

Size comparison of the primary mirrors of giant optical telescopes under construction

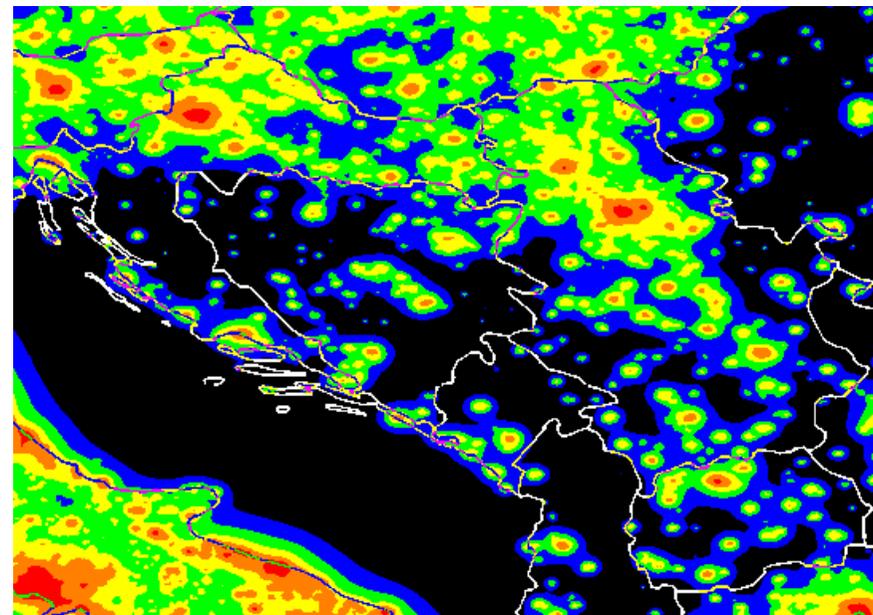
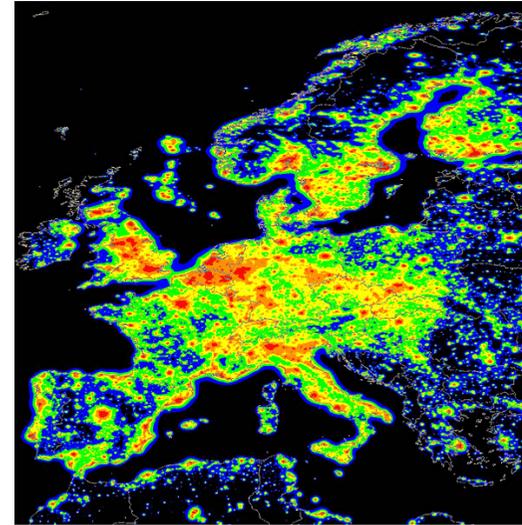

Postoje posebni teleskopi za sve delove spektra!

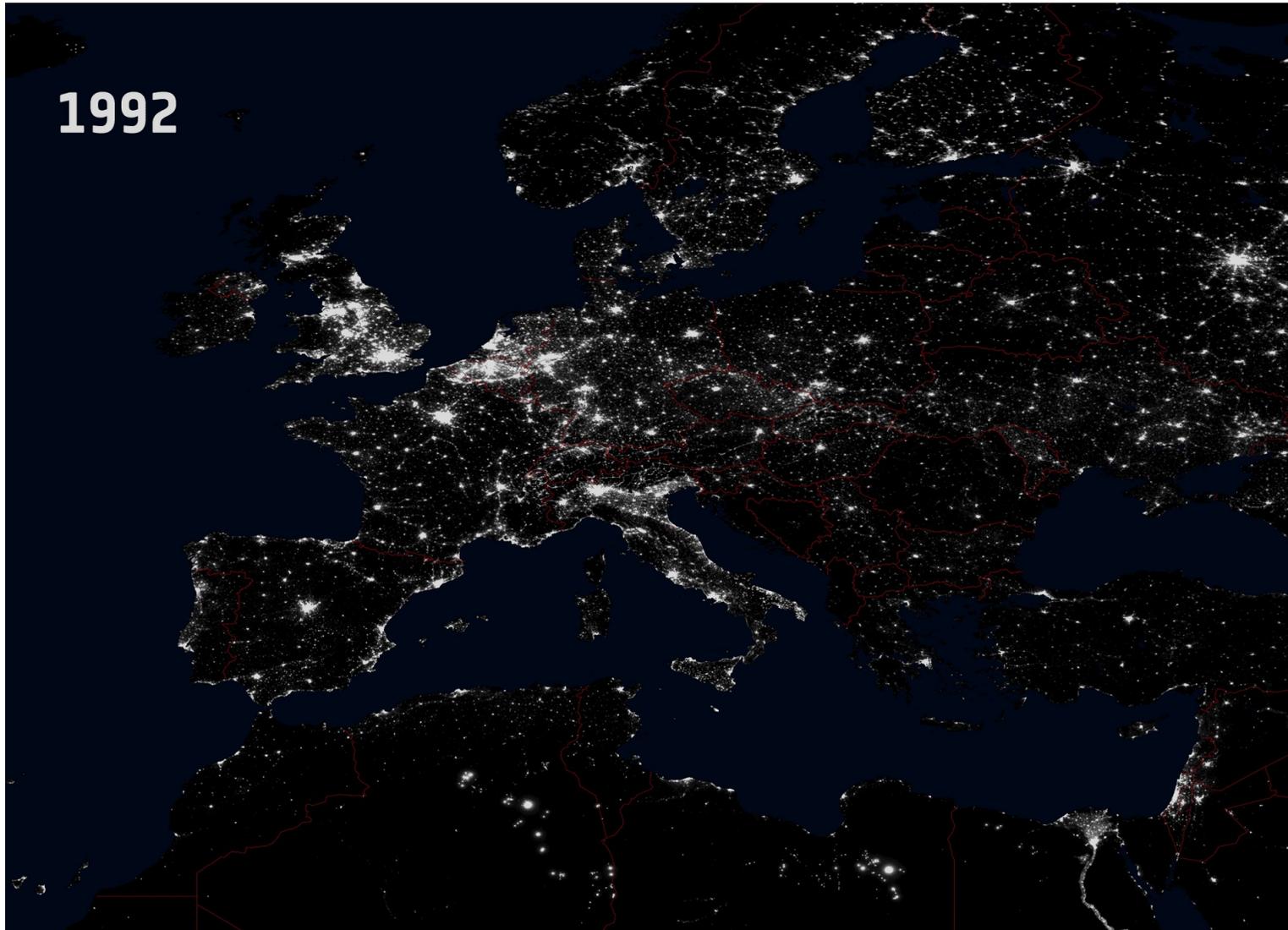
Svetlosno zagađenje

- Veliki problem za astronome
- Gradska svetla podižu pozadinski nivo svetla
- Otežava sakupljanje svetlosti od zvezda
- Postaje sve gore!

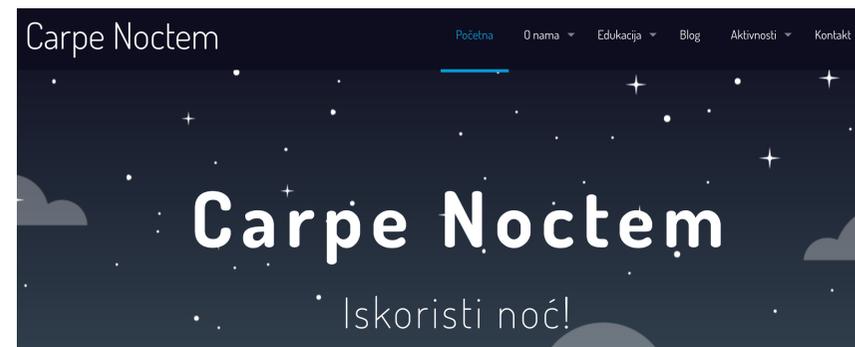

22.11.2023

Astronomija

Aktivnosti kod nas

Astro šetnje
ešačenje u noćnim satima u prirodnoj tami šume.

Zvezdani triatlon
Prvi eko festival sa fokusom na svetlosno zagađenje u regionu.

Astro kamp
Kampovanje u prirodnoj tami pod zvezdanim nebom.

Pisanje blogova
Razni tekstovi vezani za naš rad u astronomiji, svetlosno zagađenje i slično.

carpe Noctem Podcast

KOSMOS UŽIVO

u Marinon i Teodoron

neprofitna organizacija, osnovana kao ekološko udruženje koje za glavni fokus ima problematiku svetlosnog zagađenja

<https://carpenoctem.rs>

Problem: Zemljina atmosfera

•koliko iznosi teorijska rezolucija za teleskop od 10m?

•zašto je onda prosečna rezolucija (vidljivost = seeing

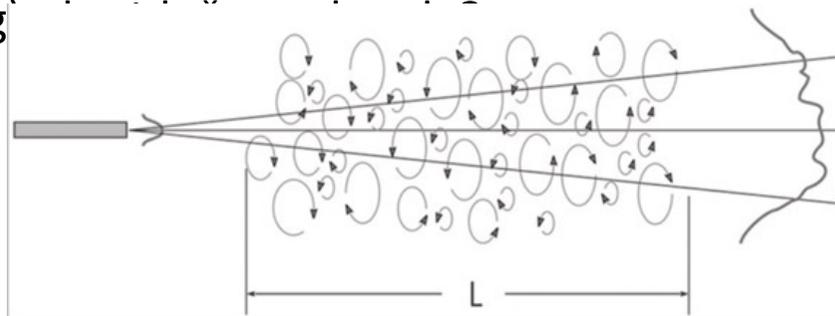
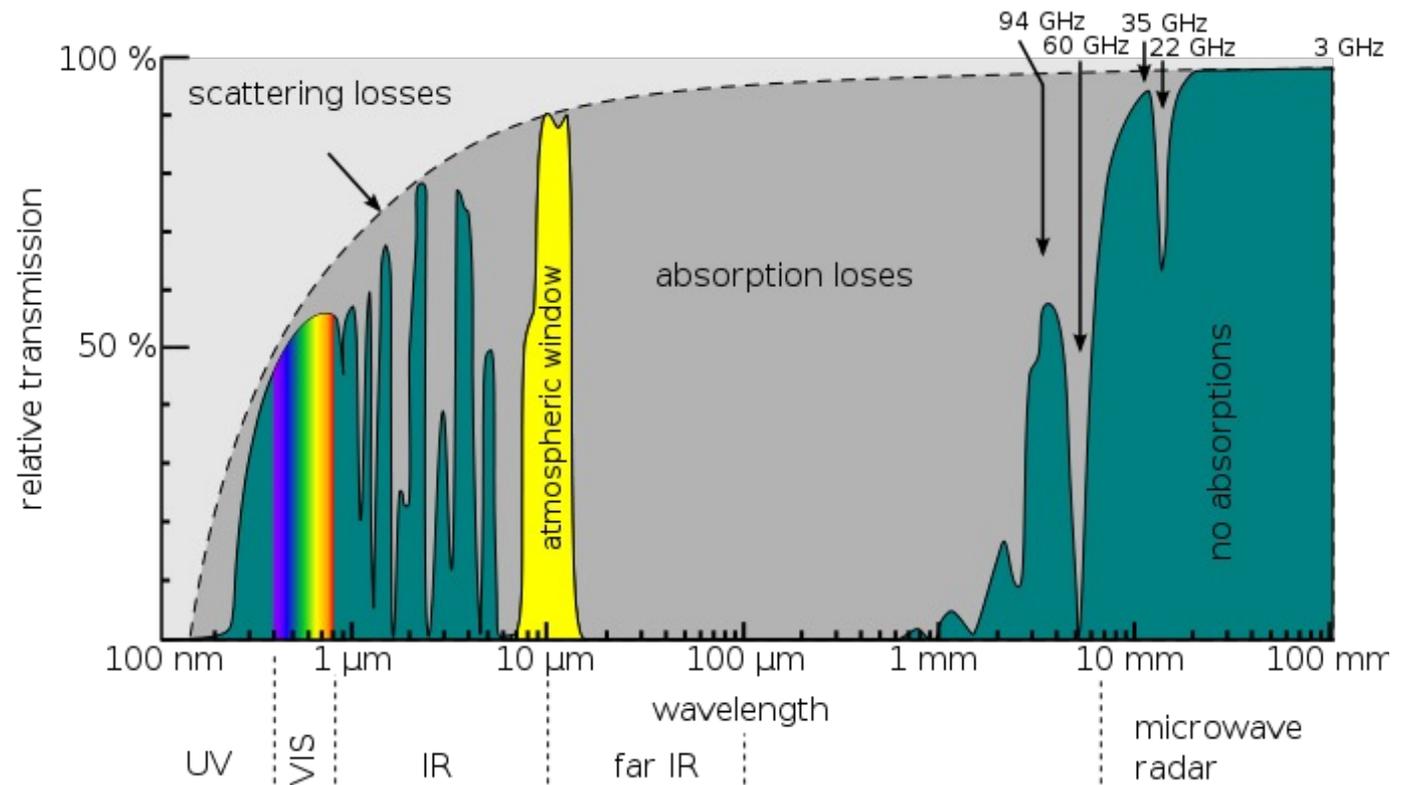

Fig. 1. A laser beam propagating through the atmosphere spreads due to diffraction but is also influenced by turbulence in the form of randomly varying eddies. This causes the laser beam some distance away to vary randomly in position, size and intensity.

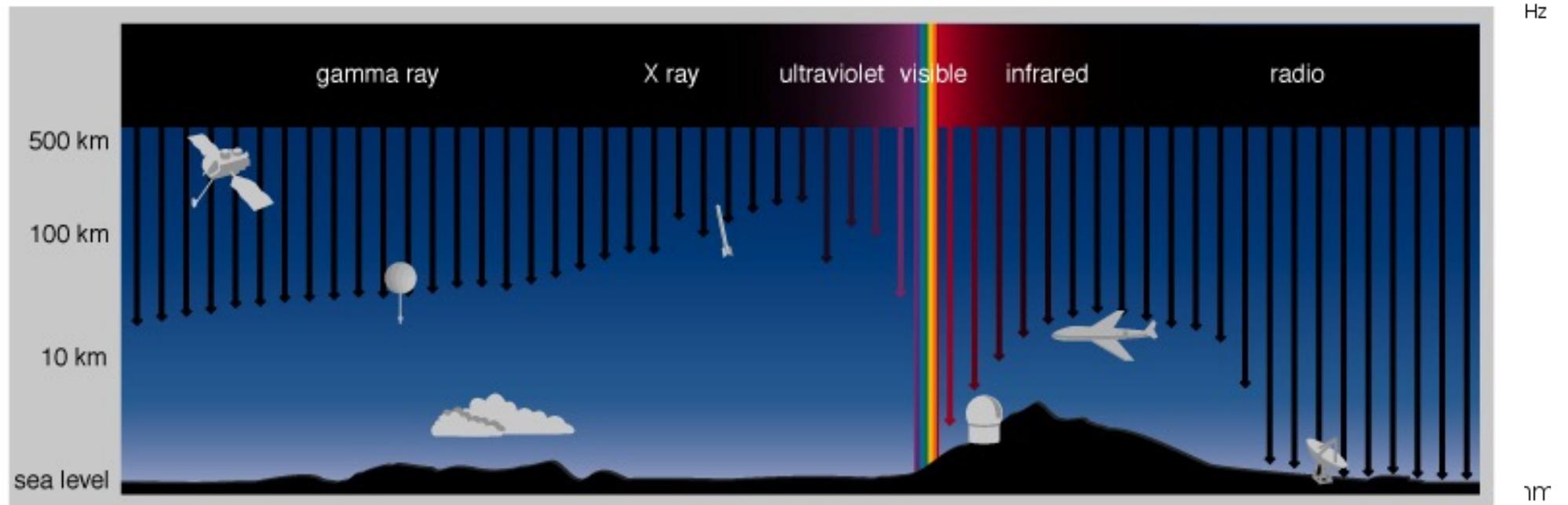

Earth atmosphere – global effect

- Absorbes and scatter radiation from celestial objects → loss of strength is inevitable

Earth atmosphere – global effect

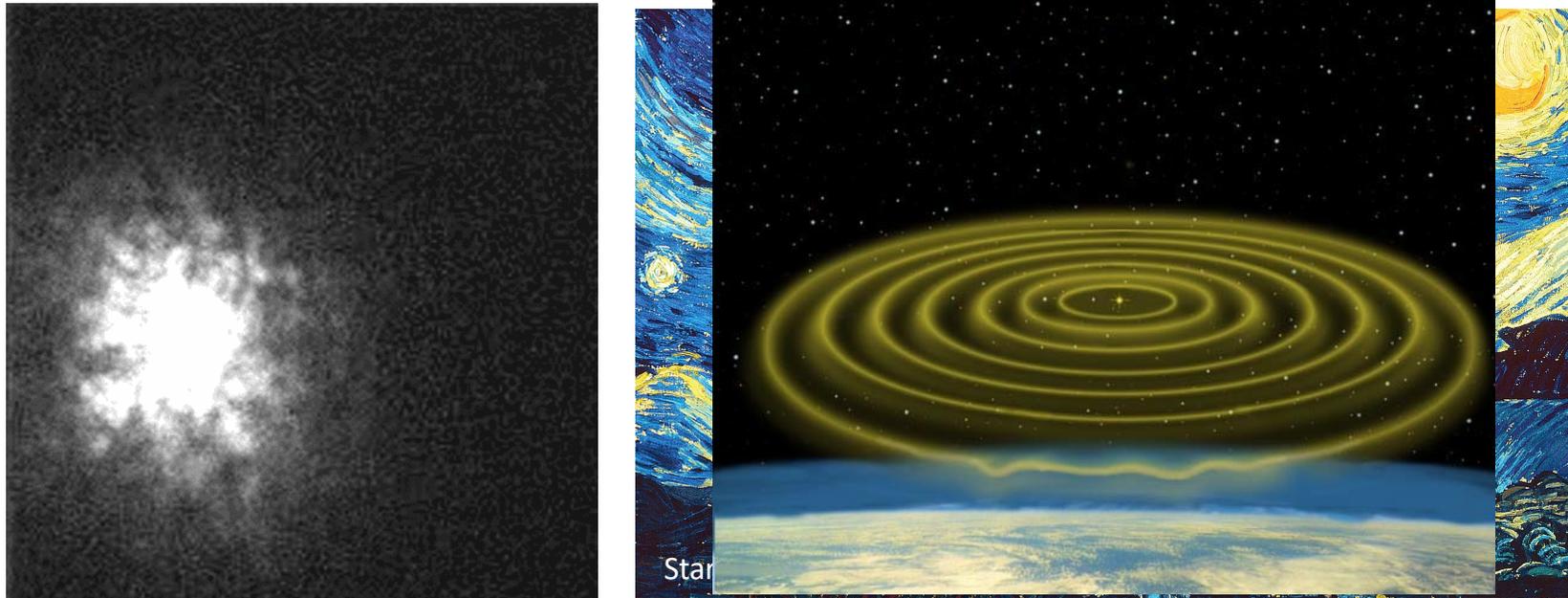

© Addison-Wesley Longman

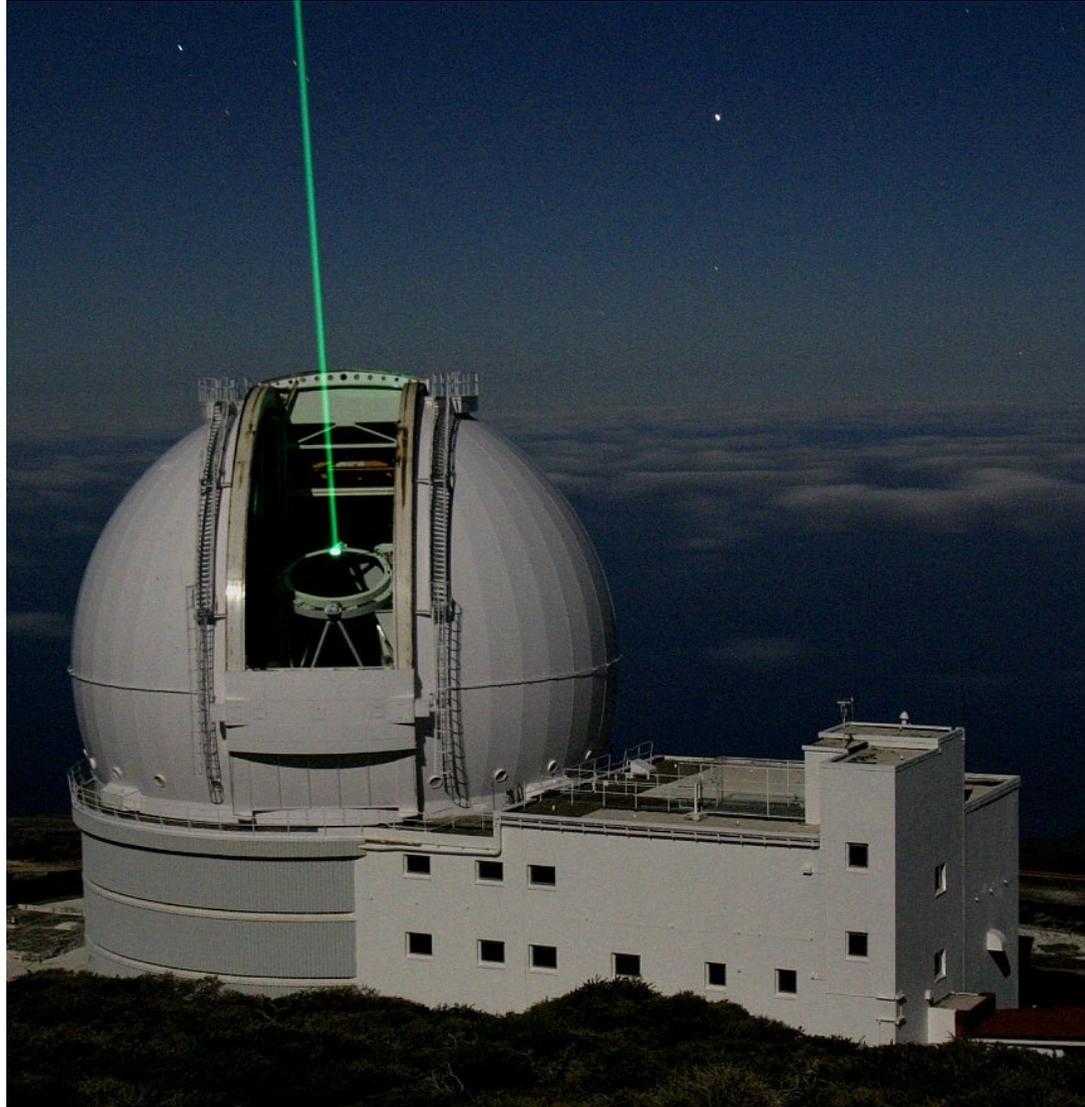
UV ; > ; IR ; far IR ; radar

Earth atmosphere – Local effect

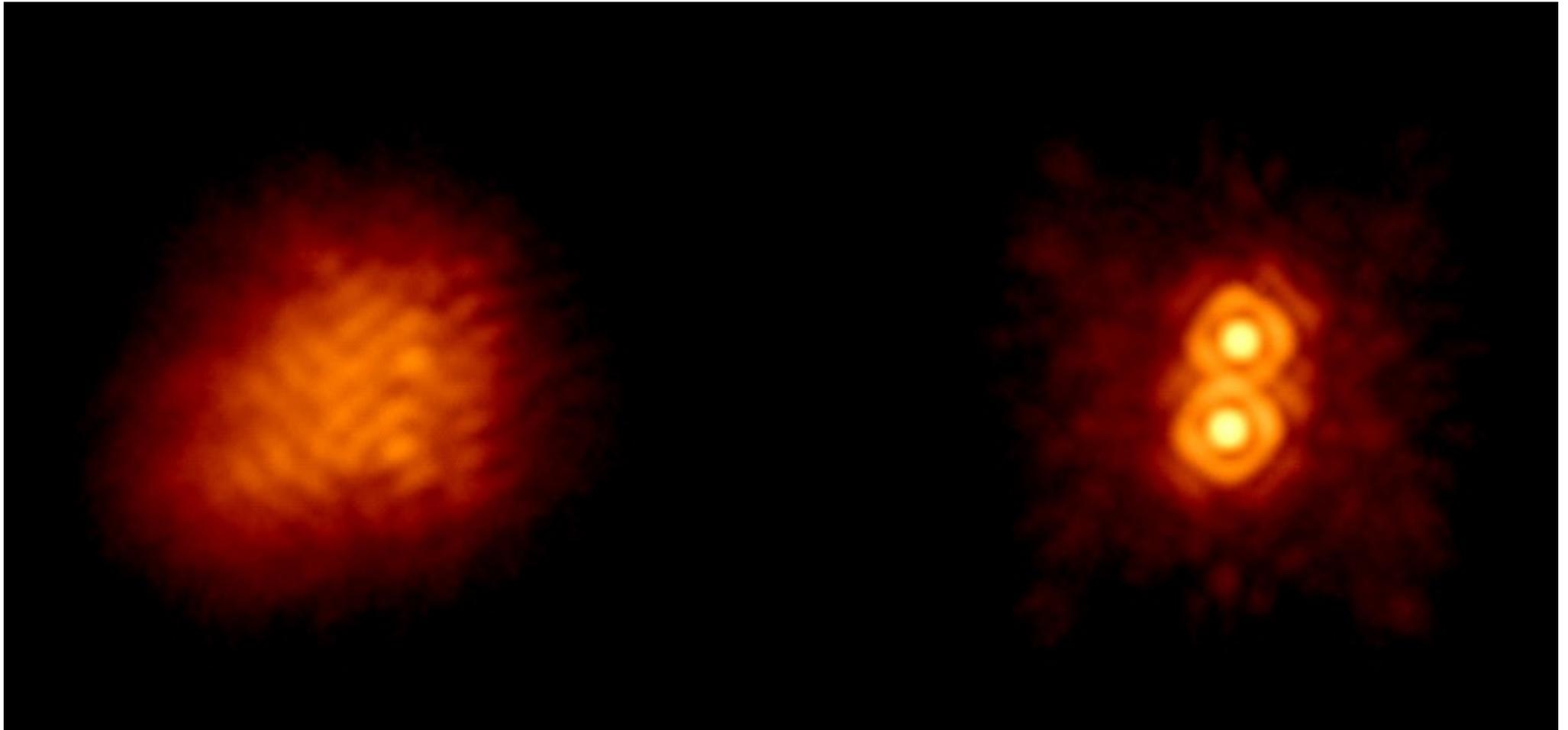
- Turbulence distorts the radiation → loss of resolution is inevitable

Adaptivna optika

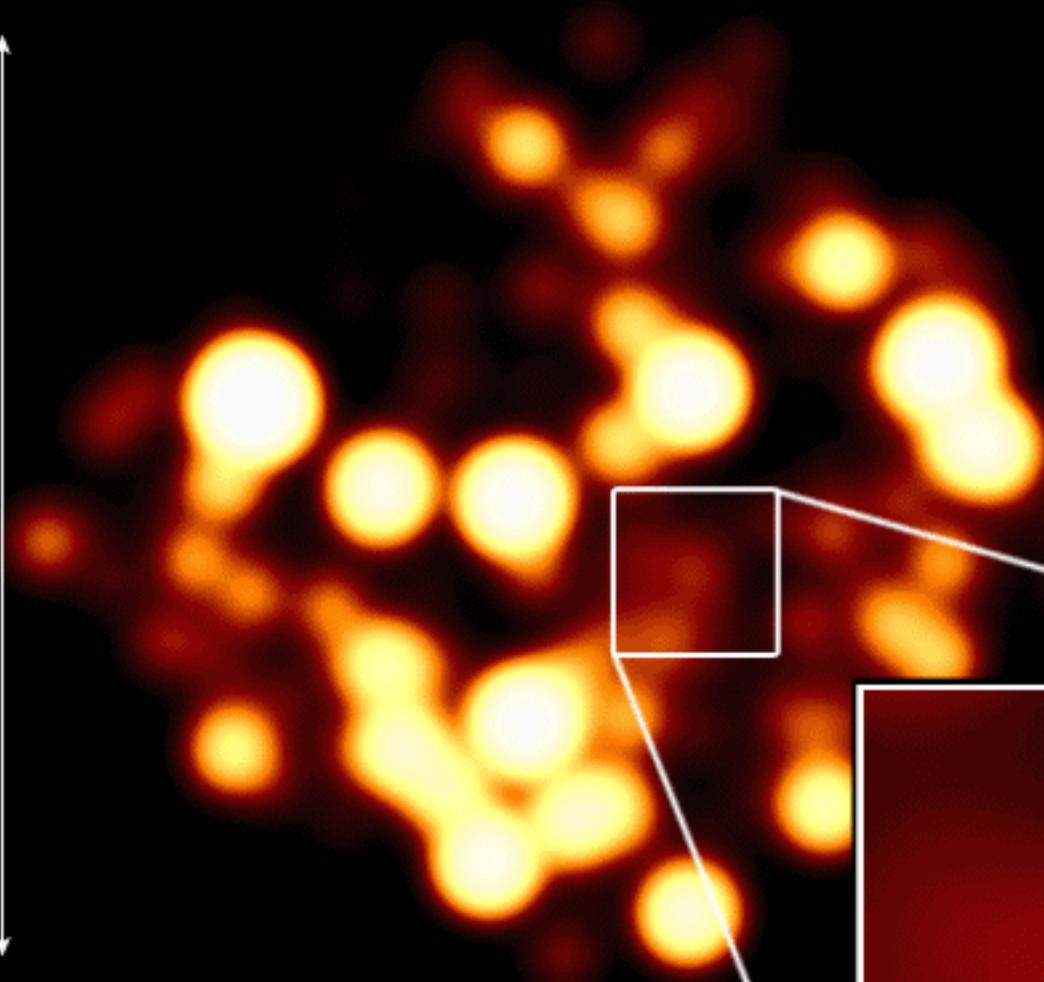

•The binary star IW Tau is revealed through adaptive optics. The stars have a 0.3 arc second separation.

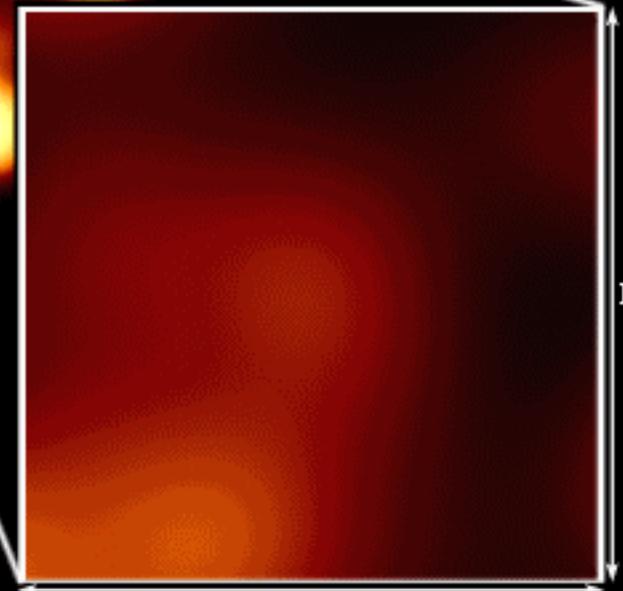

The Galactic Center at 2.2 microns

6"

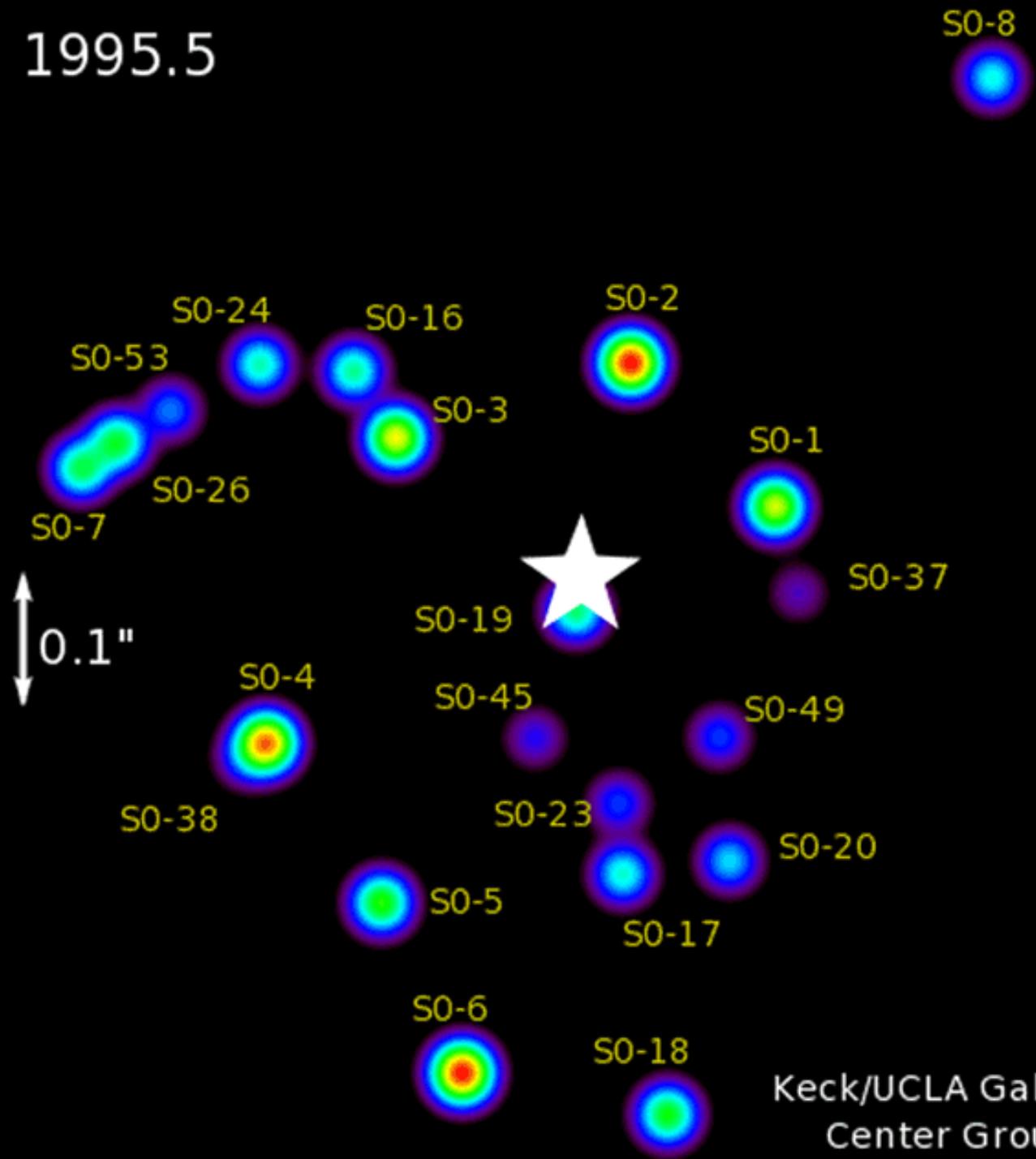

Adaptive Optics **OFF**

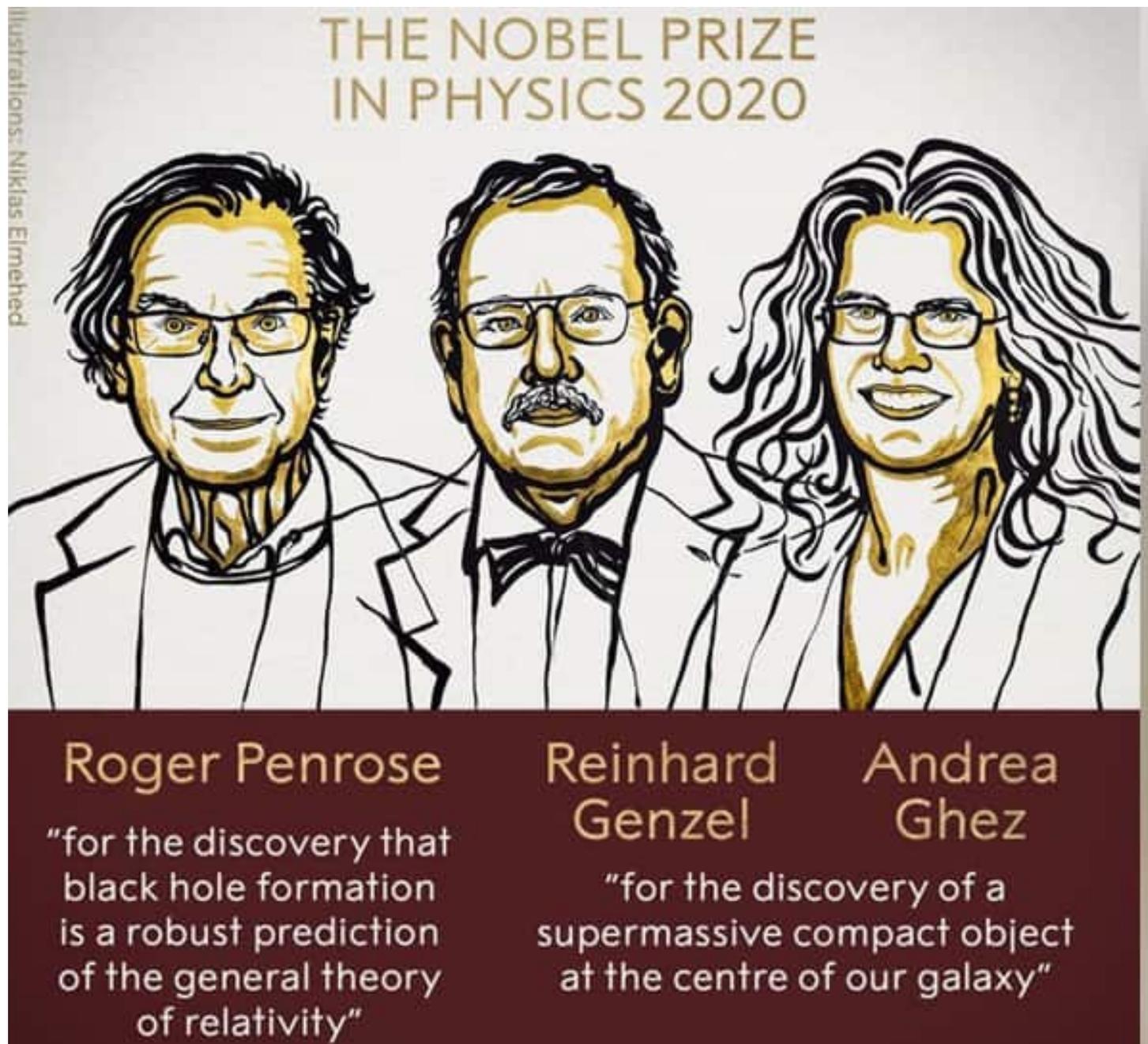
1"

1995.5

Keck/UCLA Galactic Center Group

Nobelova nagrada za fiziku 2020

Hablov svemirski teleskop (od 1990)

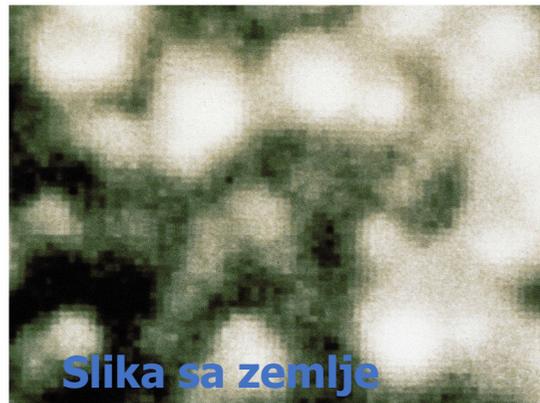

ogledalo 2.4m
preko milion snimaka

Habl svemirski teleskop

<https://twitter.com/HubbleTelescope>

- Reflektorski teleskop sa ogledalom 2,5 m u Zemljinoj orbiti
- Iznad atmosfere
  - Nema treperenja
  - Nema svetlosnog zagađenja

Slika sa zemlje

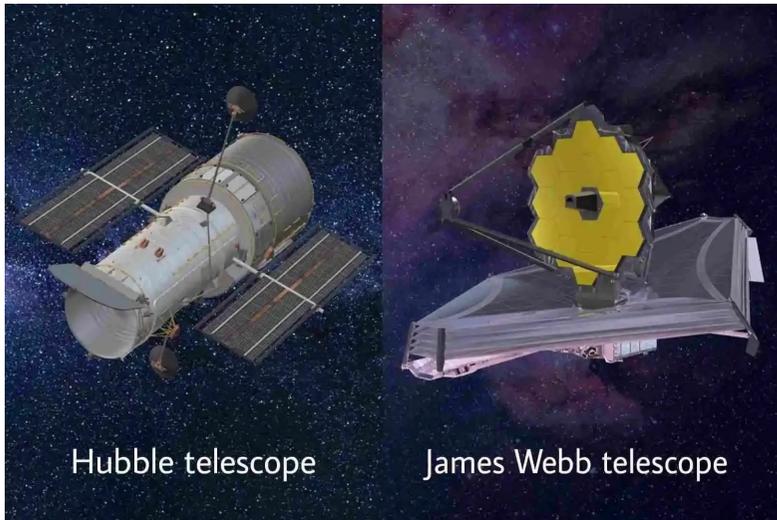
Slika sa Habla

22.11.2023

Astronomija

Space missions

•2.4m vs 6m Mirror

About 290 million light-years away, Stephan's Quintet is a group of five galaxies, located in the Pegasus constellation. It's notable for being the first compact galaxy group ever discovered in 1877.

Left: Hubble. Right: Webb. Credit: ESA/NASA/STSCI

Optical vs. near Infra Red light

EARTH FLEET

INVEST/CUBESATS

- NACHOS 2022
- CTIM 2022
- NACHOS-2 2022
- MURI-FD 2023
- SNOOPI* 2024
- HYTI* 2024
- ARGOS* 2024

JPSS INSTRUMENTS

- OMPS-LIMB 2022
- LIBERA 2027
- OMPS-LIMB 2027
- OMPS-LIMB 2032

ISS INSTRUMENTS

MISSIONS

KEY

- INTERNATIONAL PARTNERS
- U.S. PARTNER
- ISS INSTRUMENT
- JPSS INSTRUMENT
- CUBESAT
- LAUNCH DATE TBD
- (PRE) FORMULATION
- IMPLEMENTATION
- OPERATING
- EXTENDED

07.06.23

2030

